

MUSIQI

DERSLIK

3

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni

Musiqisi *Üzeyir Hacıbəylinin*,
sözləri *Əhməd Cavadındır*.

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırlız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadiriz!
Üçrəngli bayraqınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hərbə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

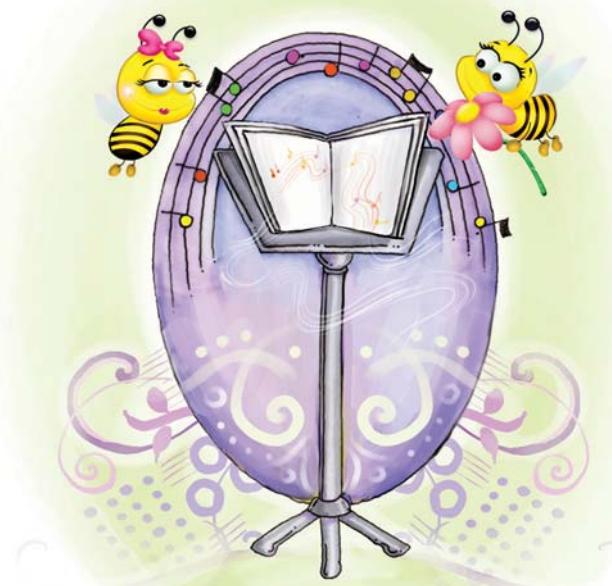
HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

OQTAY RƏCƏBOV, NAZİM KAZIMOV,
OFELİYA İMANOVA

MUSİQİ 3

*Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfi üçün
Musiqi fənni üzrə*

DƏRSLİK

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
tahsil_az@yahoo.com və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığa görə əvvəlcədən təşəkkür edirik!

BAKİ - 2018

MÜNDƏRİCAT

MELODİYA – MAHNI, RƏQS, MARŞ

1. Uşaq mahnıları yazan klassik Azərbaycan bəstəkarları.....	6
2. Proqramlı uşaq instrumental musiqisi.....	8
3. Proqramlı instrumental musiqi və mahnılar.....	10
4. Azərbaycan uşaq xalq musiqisi.....	12
5. Melodiya musiqinin canıdır.....	14
6. Musiqidə ikihissəlilik.....	16
7. Musiqidə bir və üçhissəlilik.....	18
8. Keçilmiş mövzuların təkrarı.....	20

MUSİQİDƏ RONDO

9. Rondo və müxtəlif janrlar.....	22
10. Mahnılar və rondo.....	24
11. Rondo və mahnılar.....	26
12. Zərbi-muğam və rondo.....	28
13. Azərbaycan xalq rəqsləri və rondo.....	29
14. Azərbaycan xalq və bəstəkar yaradıcılığında rondo.....	30

İNTONASIYA VƏ MUSIQİNİN İNKİŞAFI

15. İntonasiya və musiqi obrazı.....	32
16. İfadəli mahnı oxumaq və ifadəli nitq.....	34
17. Musiqi əsərlərinin emosional xarakteri.....	36
18. İfadəli və təsviri intonasiyalar.....	38
19. Dəniz obrazı Azərbaycan və klassik rus bəstəkarlarının yaradıcılığında.....	40
20. Musiqinin inkişafı.....	42
21. Avropa və rus bəstəkarlarının yaradıcılığında xalq musiqisi.....	44
22. Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında xalq musiqisi.....	46
23. Azərbaycan musiqisi və Novruz bayramı.....	48

VARIASIYA VƏ MUSIQİNİN İNKİŞAFI

24. Musiqidə variasiya.....	50
25. Xalq rəqsləri və variasiya.....	52
26. Azərbaycan xalq mahnıları və variasiya.....	54
27. Variasiya və musiqinin inkişafı.....	56
28. Musiqinin inkişafı və lad dəyişikliyi.....	58
29. Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında ana obrazı.....	60
30. Rondo və variasiya.....	61
31. Musiqidə yaz fəsli.....	62
32. Keçilmiş mövzular üzrə təkrar.....	63
Məktəblilər üçün musiqi lügəti.....	63

MELODİYA

MAHNI

RƏQS

MARŞ

1-ci mövzu

UŞAQ MAHNILARI YAZAN KЛАSSИК AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARI

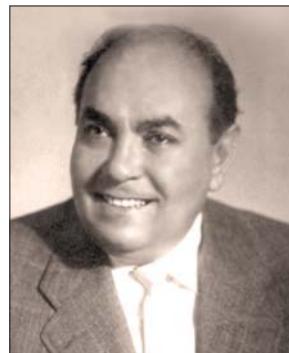
1. Şəkillərdəki bəstəkarların yazdığı mahnıları yadına sal.

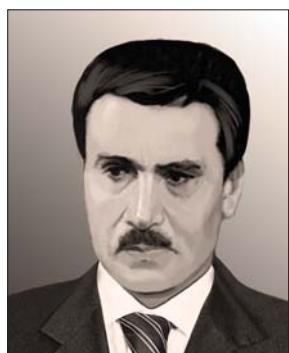
Üzeyir
Hacıbəyli

Fikrət
Əmirov

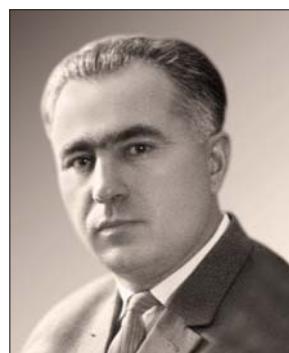
Səid
Rüstəmov

Qəmbər
Hüseynli

Ağabacı
Rzayeva

Süleyman
Ələsgərov

Oqtay
Zülfüqarov

Məhəmməd
Əhmədov

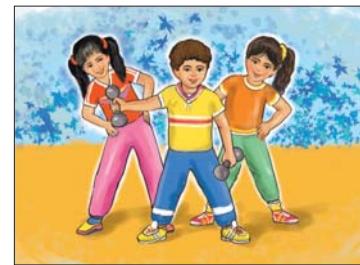
Asya
Sultanova

2. Müxtəlif janrlara aid 2-ci sinifdə öyrəndiyin mahnıları yadına sal. Musiqi nümunələrini dinləyərək onların janrlarını təyin et.

3. Şəkillər sənə öyrəndiyin hansı mahnıları xatırladır?

Yeni mahni öyrənək

Bəstəkar Səid Rüstəmovun şair Mirmehdi Seyidzadənin sözlərinə yazdığı «Xəzər» mahnısı sərvətimiz olan Xəzər dənizinə həsr olunmuşdur. 3/4 ölçülü, vals templi bu mahnını tələsmədən oxumaq lazımdır.

XƏZƏR

*Musiqisi Səid Rüstəmovun,
sözləri Mirmehdi Seyidzadənindir.*

I

Xəzər, Xəzər, coşqun Xəzər,
Dalğan göyərçinə bənzər.
Səhər-axşam qucağında
Gəmi üzər, qayıq gəzər.

Nəqərat:

Xəzər, Xəzər, coşqun Xəzər,
Dalğan göyərçinə bənzər.

II

Dənizçilər üzə-üzə,
Sularında gəzə-gəzə.
Doğma qardaş ellərindən,
Pay gətirir hər gün bizə.

Nəqərat:

3/4 ölçülü xanə. Belə ölçülü xanə, adətən, vals xarakterli olur. Bu mahnılarda, əsasən, çərək və səkkizlik notlardan istifadə edilir.

Suallar

- 1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət himminin müəllifləri kimdir?**
- 2. Uşaq mahnıları yazan hansı Azərbaycan bəstəkarlarını tanıyırsan?**
- 3. «Xəzər» mahnısının müəllifləri kimdir?**
- 4. «Xəzər» mahnısında nədən bəhs olunur və onun xarakteri necədir?**

2-ci mövzu

PROQRAMLI UŞAQ İNSTRUMENTAL MUSIQİSİ

Qara Qarayev

Bəstəkar çox zaman öz fortepiano pyeslərinə ad qoymur. Belə əsərlərə programlı əsərlər deyilir.

Dünya şöhrətli Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayev, əsasən, mürəkkəb formalı musiqi əsərlərinin müəllifidir. Onun «Yeddi gözəl», «İldirimli yollarla» baletləri təkcə Azərbaycanda deyil, bir çox ölkələrdə tamaşaya qoyulmuşdur. Bəstəkar həm də çoxlu instrumental musiqi əsərləri, o cümlədən fortepiano üçün «Prelyüdlər», programlı uşaq pyesləri yaratmışdır ki, bu gün də həmin əsərlər gənc pianoçular tərəfindən ifa olunur.

Qara Qarayevin kino musiqisi də xalqımızın dillər əzbəri olmuşdur. O, eyni zamanda uşaqlar üçün programlı «Sülh haqqında mahnı»sını da yaratmışdır.

Qara Qarayevin «Şən əhvalat» fortepiano pyesi, adından məlum olduğu kimi, şən xarakterdə və cəld tempdə, 2/4 ölçüsündədir. Fortepiano pyesi dedikdə adı çəkilən alət üçün yaradılmış kiçikhəcmli əsərlər nəzərdə tutulur. Bəstəkar musiqi vasitəsilə həcmə kiçik bir əsərdə ona verilən adın xarakterinə uyğun obrazlar yaratmağa çalışır. «Şən əhvalat» fortepiano pyesində də Qara Qarayev uşaqların şən əhvali-ruhiyyəsini, baş vermiş şən bir əhvalatı musiqi vasitəsilə təsvir etməyə çalışmışdır.

Fikrət Əmirov

Dünya şöhrətli bəstəkar Fikrət Əmirov isə mürəkkəb formalı simfoniya, opera, operetta, balet və digər janrlı əsərlərin müəllifidir. Onun «Sevil» operası, «Min bir gecə» və digər baletləri dünyanın ən böyük opera və balet teatrlarında tamaşaya qoyulmuşdur. Bəstəkar həm də uşaqlar üçün çoxlu sayda xalq ruhunda mahnı, fortepiano pyeslərinin müəllifidir. Onun fortepiano pyesləri və «12 miniatür» silsiləsi programlı əsərlər hesab olunur.

Musiqi lügəti

Instrumental musiqi — müxtəlif alətlər, yaxud alətlər qrupu üçün yazılmış əsərlər

Programlı əsərlər — adı məlum olan musiqi əsərləri

Miniatür — rəssamlıqda olduğu kimi, kiçikhəcmli musiqi əsərinə deyilir.

Musiqi dinləyək

«12 MİNİATÜR» SİLSİLƏSİNDƏN «MARŞ»

Fikrət Əmirovun «Marş» pyesi 2/4 xanə ölçüsündə və adından məlum olduğu kimi, marş tempindədir. Major ladında olduğuna görə insanda şən əhvalı-ruhiyyə yaradır. Bəstəkar bu marş üçün Azərbaycanın klassik «Rast» müğamının intonasiyalarından çox gözəl istifadə etmişdir. Musiqini dinlədikdə məktəblilər onun ritmi altında addımlaya bilərlər.

Yeni mahni öyrənək

TƏNBƏL

*Musiqisi Fikrət Əmirovun,
sözləri Teymur Elçinindir.*

I

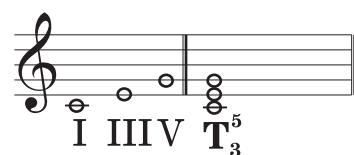
Doğdu günəş səhər-səhər,
İşə çıxdı bütün şəhər. (2)
Dirsəklənib qalxdı tənbəl,
Baxdı tənbəl-tənbəl, (2)
Tənbəl, tənbəl.

II

Dedi: «Mənə çörək verin,
Axı acam, yemək verin». (2)
Yedi, yatdı, yatdı, yedi,
Yenə yatdı tənbəl-tənbəl, (2)
Tənbəl, tənbəl.

Tonika üçsəslisi (T_3^5). Qammanın I, III və V pillərinin birgə səslənməsinə *tonika üçsəslisi* deyilir. Do major qammasının I pilləsi — *do*, III pilləsi — *mi*, V pilləsi — *sol* adlanır və belə yazılır:

Suallar

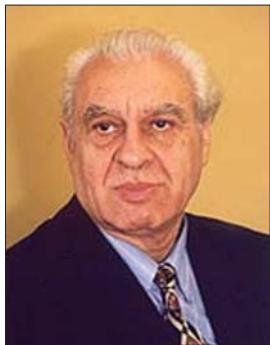
1. *Qara Qarayev və Fikrət Əmirovun uşaqlar üçün yazdığı hansı əsərləri tanıyırsan?*
2. *Musiqidə hansı əsərlər «Miniatür» adlandırılır?*
3. *Qara Qarayevin «Şən əhvalat» fortepiano pyesinin xarakteri necədir?*
4. *«Tənbəl» mahnısının müəllifləri kimdir?*
5. *«Tənbəl» musiqi əsərinin xarakteri necədir?*

3-cü mövzu

PROQRAMLI İNSTRUMENTAL MUSIQİ VƏ MAHNILAR

Musa
Mirzayev

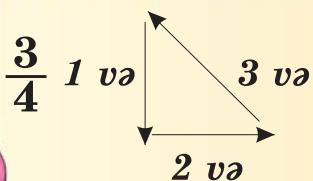
Məşhur Azərbaycan bəstəkarı Musa Mirzəyev çoxlu sayda simfonik, kamera, instrumental əsərlərin müəllifidir. Musa Mirzəyevin yaradıcılığında Azərbaycan xalq musiqisinin intonasiyaları da özünü çox qabarıq şəkildə göstərir. Məsələn, «Dağların başın qışda qar alar», «Gül açdı», «Yallı» və s. Azərbaycan xalq mahnı və rəqsləri əsasında bəstəkarın fortepiano və simfonik orkestr üçün yazdığı pyeslər öz xəlqiliyi və sadə musiqi intonasiyaları ilə dinləyicilərin yadında qalır. Bütün adıçəkilənlər programlı musiqi əsərləridir. Programlı instrumental musiqilərin adları

olduğundan onun məzmununu uşaqlar daha tez başa düşürlər.

Bəstəkarın yaradıcılığında uşaqların fortepiano alətində ifa etmələri üçün çoxlu sayda fortepiano pyesləri də vardır. Həmin fortepiano pyeslərindən biri «Yumoreska» adlanır. «Yumoreska» sözünün mənası zarafatıyan deməkdir. Deməli, bəstəkar musiqi dili vasitəsilə uşaqların bir-biri ilə zarafat etmələrini təsvir etmək istəmişdir. Bu musiqi şəhər xarakterlidir və cəld tempdə səslənməklə uşaqlarda xoş əhvali-ruhiyyə yaratır.

Mahnıların da adları vardır. Belə çıxır ki, mahnıları da programlı musiqiyə aid etmək olar. Keçən dərsdə biz Fikrət Əmirovun «Tənbəl» mahnisini öyrənmişdik. Bəstəkar Fikrət Əmirov «Tənbəl» mahnisının xarakterini göstərmək üçün müxtəlif musiqi ifadə vasitələrindən istifadə etmişdir. Musiqinin melodiyasından və onun müşayiətindən görünür ki, tənbəl hərəkət etmək istəmir, həmişə böyüyü üstə yatır. Bunun üçün bəstəkar sakit xarakterli tempdən, dəyişilən dinamik çalarlardan istifadə edir. Biz bu mahnını dinlədikdə gözümüzün qarşısına heç bir iş görmək istəməyən tənbəl bir uşaqın obrazı gəlir. Deməli, musiqi vasitəsilə həm də müxtəlif xarakterli obrazlar yaratmaq mümkündür.

1. 3/4 ölçülü xanəyə dirijorluq aşağıda göstərilən sxem üzrə edilir.

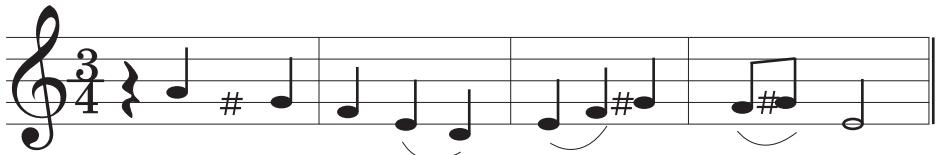

$$\frac{3}{4} \textcircled{D} = 3 \textbullet$$

Notun yanındaki nöqtə notun uzunluğunu onun yarısı qədər artırır.

«Xəzər» mahnısını bir daha yadımıza salaraq oxuyaq.
«Xəzər» mahnısının bir cümləsinin dirijorluq qaydasını
not nümunəsində belə göstərmək olar:

Musiqi lüğəti

Yumoreska — zarafatyana kiçik instrumental musiqi əsəri

Moderato — aramlı temp

Alleqro (Allegro) — cəld temp

Adajio — ağır, sakit temp

Andante — orta temp

DİRİJOR

Dirijor musiqi kollektivinə rəhbərlik edən şəxsdir. Dünya şöhrətli Azərbaycan bəstəkarı və dirijoru Niyazi müxtəlif janrlı gözəl musiqi əsərləri yaratmaqla bərabər, Azərbaycan və dünya klassik bəstəkarlarının əsərlərinə vətənimizdə və bir sıra xarici ölkələrdə dirijorluq etmişdir. Niyazinin Hindistan mövzusunda yazdığı «Çitra» baleti təkcə respublikamızda deyil, həm də bir çox xarici ölkələrin opera və ballet teatrlarında tamaşaşa qoyulmuşdur. Bəstəkarın «Xosrov və Şirin» operası da uzun müddət M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrında göstərilmişdir.

Niyazi Tağızadə

Suallar

1. 3/4 ölçülü xanəyə necə dirijorluq edilir?
2. Mahnıları programlı əsər adlandırmaq olarmı?
Nə üçün?
3. «Yumoreska» əsərinin müəllifi kimdir və bu əsərin xarakteri necədir?

4-cü mövzu

AZƏRBAYCAN UŞAQ XALQ MUSİQİSİ

«Tutu nənəm» Azərbaycan xalq uşaq mahnısıdır. İndi gəlin bu mahnını öyrənək.

«Tutu nənəm» Azərbaycan xalq mahnısını öyrənərkən onun melodiyasının rəqs xarakterinə diqqət yetirmək lazımdır. Bu mahnını oxumazdan əvvəl, melodiyadakı notların adını deyək, sonra isə oxumağa başlayaq.

TUTU NƏNƏM

(Azərbaycan xalq mahnısı)

I

Qızıl inək, yiyən mənəm,
Sənə «qızıl» deyən mənəm.

Nəqərat:

Tutu nənəm, nənəm, nənəm. (2)

Bu mahnı rəqs xarakterli olduğu üçün ona mahnı-rəqs deyilir.

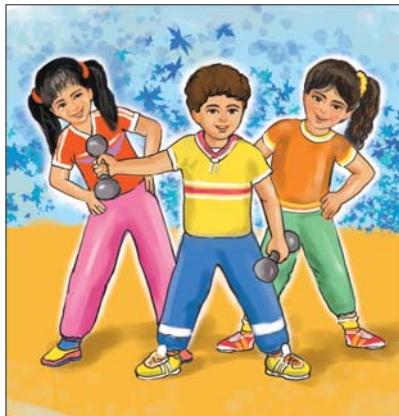
Musiqi dinləyək

İbrahim Məmmədovun «Tülkü və Alabaş» operasından «Alabaşın ariyası»na qulaq asaq. Bunun üçün əvvəlcə ariyanın intonasiyasının əsas özəyini dinləyək. Göründüyü kimi, burada marş tempi özünü daha aydın göstərir. Deməli, bu ariya mahnı-marş janrına aiddir.

Şəkillərin məzmununa uyğun öyrəndiyin mahnıların adlarını söylə.

Azərbaycan xalq nəfəslə aləti olan tütək və Avropa nəfəslə aləti olan fleytanın tembrləri bir-birinə oxşayır. Şəkillərə bax və bu iki alətin ifa üslubunda olan fərqi müəyyən et.

Suallar

1. «*Tutu nənəm*» mahnısının xarakteri necədir?
2. «*Tülkü və Alabaş*» operasının müəllifi kimdir?
3. Hansı Azərbaycan və Avropa nəfəslə alətlərinin tembrləri bir-birinə oxşayır?

5-ci mövzu

MELODİYA MUSIQİNİN CANIDIR

«Qaya» vokal kvarteti

birindən fərqlənən iki melodiyadan ibarətdir. Bu mahnı dahi Azərbaycan müğənnisi, Xalq artisti Rəşid Behbudovun və «Qaya» vokal kvartetinin ifasında gözəl səslənirdi.

Mahnı öyrənək

AĞACDA LEYLƏK *(Azərbaycan xalq mahnısı)*

Ağacda leylək yuva bağlar, gedər, (2 dəfə)
Yuvada leylək bala saxlar, gedər. (2 dəfə)
Ağacda leylək baharın öz quşu, (2 dəfə)
Yoxsa küsər, salamlayaq tez quşu. (2 dəfə)
Ağacda leylək, bizə xoş gəlmisən, (2 dəfə)
Nəğməlisən, ya əliboş gəlmisən? (2 dəfə)

1. Biz do major qammasını tanıyalırıq.

Do major qammasından sonra gələn qamma sol major qamması adlanır. Sol major qammasında bir – fa diyez (#) alterasiya işarəsi vardır.

2. Sol major qammasını notlarla oxuyaq.

Sol major qammasının tonika üçsəslisi qammanın I, III və V səslərindən yaranır:

Musiqi lüğəti

Vokal kvartet – dörd vokal ifaçısının birgə ifa tərzi

Alterasiya — səslərin yüksəkliyini dəyişən işarə

Diyez (#) — səsi yarım ton zilləşdirən işarə

Bemol (b) — səsi yarım not bəmləşdirən işarə

Bekar (自然而) — həm diyezi, həm də bemolu ləğv edən işarə

T — tonika qammanın birinci səsinə deyilir.

Rəşid
Behbudov

Suallar

- «Çal-oyna» Azərbaycan xalq mahnisini hansı məşhur Azərbaycan müğənnisi və vokal ansamblı ifa etmişdir?
- Vokal kvartet nədir?
- Alterasiya işarələri nə üçündür?
- Sol major qammasında neçə alterasiya işarəsi vardır?

6-cı mövzu

MUSIQİDƏ İKİHİSSƏLİLİK

«Güloğlan» Azərbaycan xalq mahnısı ikihissəli quruluşa malikdir. Birinci hissə «Moderato» tempində, həzin, $\frac{3}{4}$ xanə ölçüsündə səslənir. İkinci hissə isə «Allegro» tempində, yəni cəld, $\frac{6}{8}$ xanə ölçüsündə və rəqs xarakterindədir. İndi isə bu mahnını notla oxuyaq və rəqs hərəkətləri edək. Mahnının musiqisi onun ikihissəli quruluşunun melodiyaları arasındakı təzadın köməyi ilə yaranır.

Mahnı öyrənək

DİLARƏ

*Musiqisi Oqtay Zülfüqarovun,
sözləri Tofiq Mütəllibovundur.*

Təbaşirə bulanmışdır
Dilarənin saçı, üzü.
Arxayınca gəzirdi o,
Xəbərsizdi bundan özü.

Gülər dedi: «Gəlin yaxın,
Bu bəzəkli qızə baxın.
Saçı ağdır, qaşı ağdır,
Şaxta baba olacaqdır».

Pıçıldışib gülüşdülər
Onu görcək yoldaşları.
Eldar dedi: «Ağappaqdır,
Üz-gözünə sürtüb qarı».

Naznaz isə nə söz dedi,
Nə üzünə güldü onun.
Yaylığıını çıxararaq
Yanağını sildi onun.

«Dilarə» mahnısı üçhissəli quruluşa malikdir. Onun I və III hissələri eyni melodiyadan ibarətdir. Orta hissə isə I və III hissədən tempinə görə fərqlənir. Beləliklə, onun quruluşunu belə yaza bilərik: ABA.

İkihissəli mahnilarda hissələr arasında temp, xarakter və xanə ölçüsü fərqli olur. Bu mahnında bəstəkar dəyişik xanə ölçüsündən istifadə etmişdir. Yəni mahnı əvvəlcə $6/8$ xanə ölçüsü ilə başlayır, sonradan $2/4$ xanə ölçüsü ilə davam etdirilir. Daha sonra $3/4$ xanə ölçülü melodiya ilə rastlaşıraq. Mahnının sonunda $6/8$ ölçüsündə olan əvvəl səslənən melodiya yenidən təkrarlanır. Mahnı sakit tempdə səslənsə də, onun daxilində bir gərginlik vardır. Buna bəstəkar müxtəlif yerlərdə xanə ölçüsünün dəyişməsi ilə nail olur. Hətta mahnının I hissəsinin sonunda yalnız bir not yüksəkliyində 3 xanədə sözlərdən istifadə edir.

Musiqi lüğəti

Rəqs xarakterli, 6 səkkizlik notdan ibarət xanə ölçüsü üç çərək nota bərabərdir.

Interval — iki səs arasında məsafə

Prima-1 — iki eyni səs arasında məsafə

Sekunda-2 — iki pillədən ibarətdir.

Tersiya-3 — üç pillədən ibarətdir.

Suallar

1. «Güloğlan» mahnısı neçə hissəlidir?
2. «Güloğlan» mahnısında hansı xanə ölçülərinindən istifadə olunur?
3. «Dilarə» mahnısının müəllifləri kimdir?
4. «Dilarə» mahnısı neçə hissəlidir?
5. Interval nədir və hansı intervalları tanıyırsan?

7-ci mövzu

MUSIQİDƏ BİR VƏ ÜÇHİSSƏLİLİK

Azərbaycan xalq mahnıları arasında elələri vardır ki, onlar kiçik sual və cavabdan ibarətdir. Bu cür mahnilara birhissəli mahnılar deyilir. Belə mahnilardan biri də «Qalanın dibində bir quş olaydım» adlanır. Bu mahniya bəzən «Qaladan-qalaya» da deyirlər. 2/4 ölçülü, şən xarakterli bu mahnını müxtəlif vaxtlarda Azərbaycanın məşhur müğənniləri, müxtəlif vokal-instrumental ansamblar ifa etmişlər. Sual və cavabdan ibarət iki cümlədən yaranmış bu mahnı birhissəli adlanır.

Qalanın dibində bir quş olaydım, (2) (sual)
Gələnə, gedənə yoldaş olaydım. (2) (cavab)

Dahi rus bəstəkarı M.İ.Qlinka özünün «Ruslan və Lyudmila» operasında bu mahnidan «İran qızlarının xoru» kimi istifadə etmişdir. Hər iki musiqi əsərini dinləyib onları müqayisə etmək olar.

Mixail Qlinka

Musiqi dinləyək

Fikrət Əmirovun «Vals» fortepiano pyesini diqqətlə dinləyin. Bu əsərin birinci 8 xanəsi birinci hissə (A), 18 xanəsi orta hissə, yəni ikinci hissə (B), axırınca 12 xanə isə birinci 8 xanəli hissənin genişlənmiş variantıdır (A).

Musiqi lüğəti

Vokal-instrumental kollektivi — vokal ifaçılar və onları müşayiət edən instrumental ansambl

Qadın xoru — soprano və alt səslərindən ibarət xor kollektivi

Vals — 3/4 ölçülü Avropa rəqsi

Tempo die marchia — marş tempində deməkdir.

Yeni mahnı öyrənək

QIZIL PAYIZ

*Musiqisi Səid Rüstəmovun,
sözləri Mirmehdi Seyidzadənindir.*

I

Payız gəlib, əsir külək,
Düşür yerə qızıl yarpaq.
Xəzəl olur hər gül-ciçək,
Qızıl rəngə dönür yarpaq.

II

Yağış yağır narın-narın,
Almaları yuyur bağda.
Alov kimi rəngi narın,
Şölə saçır hər budaqda.

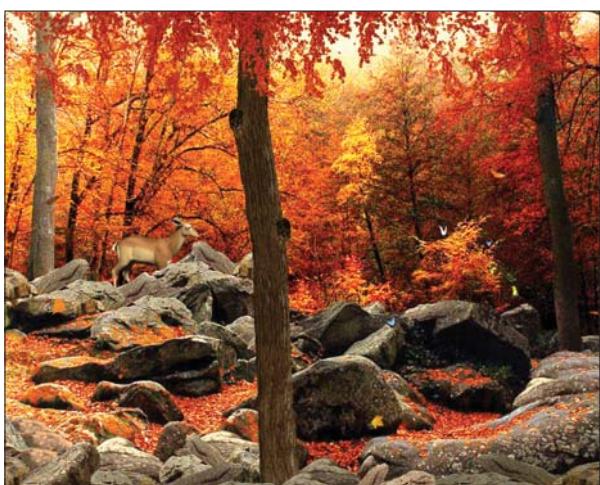
III

Göy üzündən bulud keçir,
Dərələri tutur duman.
Qanadlanıb quşlar köçür
Uzaqlara karvan-karvan.

Suallar

1. *Birhissəli musiqi əsəri necə olur?*
2. *Üçhissəli musiqi əsəri necə olur?*
3. *Vals janrında yazılan musiqi nümunələrinin xanə ölçüsü 2/4, 3/4, yoxsa 4/4-dür?*
4. *«Qızıl payız» mahnısının xarakteri necədir və onun müəllifləri kimdir?*
5. *Şəkillər üzrə Azərbaycan və Rusiya təbiətində payız fəslini müqayisə et.*

Azərbaycan təbiəti. «Qızıl payız»

Y.Volkov. «Payız»

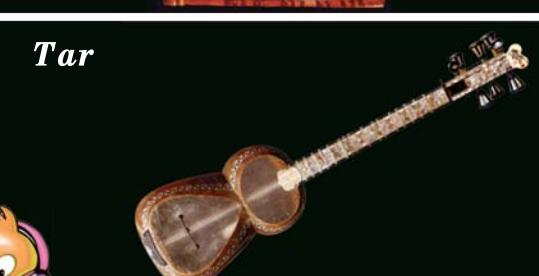

8-ci mövzu

KEÇİLMİŞ MÖVZULARIN TƏKRARI

Gəlin keçilmiş mövzuları yada salaq. Öyrəndiyimiz mahnıları bir daha ifa edək.

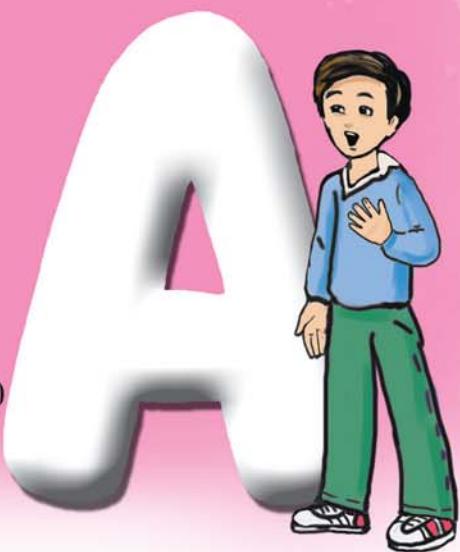
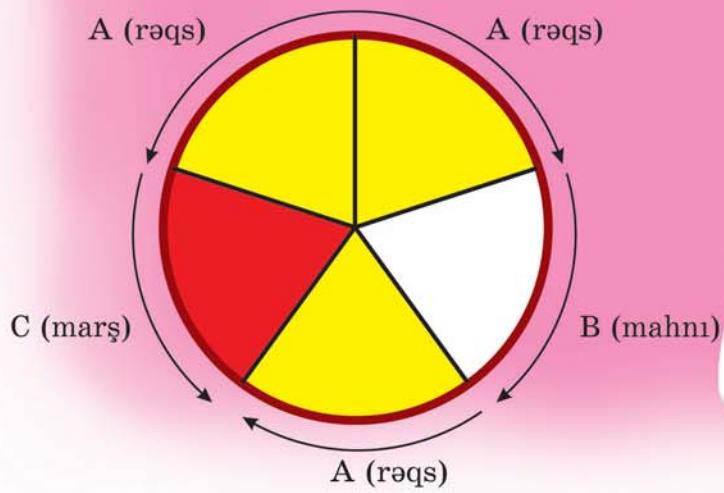
Aşağıdakı Azərbaycan və Avropa musiqi alətləri zahiri görünüşünə görə və ifaçılıq üsuluna görə yaxın, tembrcə oxşardır.

MUSIQİDE RONDO

RONDO

9-eu mövzu

RONDO VƏ MÜXTƏLİF JANRLAR

**Motsart ata və anası ilə
royal arxasında**

İtalyan dilində «rondo» sözünün mənası «dairə» deməkdir. Bu əsərdə bir hissə vaxtaşırı bir neçə dəfə eynilə təkrarlanır.

Dinləyəcəyimiz «Türksayağı (A la turka) rondo» Motsartın XI sonatasının son hissəsidir. «Mehtərilər» adlanan bu türk hərbi marşına Motsartdan başqa, Avstriya bəstəkarları Haydin və Beethovenin yaradıcılığında da rast gəlirik. İndi isə gəlin dahi Avstriya bəstəkarı Volfqanq Amadey Motsartın fortepiano aləti üçün yazdığı «Rondo» əsərini dinləyək.

Mahnılardan da rondo quruluşunu yaratmaq olar. Gəlin biz də mahnilardan rondo quruluşunu yaradaq. Bunun üçün biz bu gün bəstəkar Oqtay Rəcəbovun «Üçüncülərik biz» mahnısının melodiyasını öyrənəcəyik.

ÜÇÜNCÜLƏRİK BİZ

*Musiqisi Oqtay Rəcəbovun,
sözləri Sevinc Nuruqızınınındır.*

Tempo di valse

Ü - çün - cü si - nif - do - yik. A - ğıl - li - yiq, zi - rə - yik.
 Ç - tin - də və a - san - da Bir - bi - ri - na go -
 - yik. Hə - mi - şə bir - lik - də - yik Ü - çün - cü si -
 - nif də - yik. Ü - çün - cü si - nif - də - yik.

*Üçüncü sinifdəyik
Ağilliyq, zirəyik.*

*Çətində və asanda
Bir-birinə gərəyik.*

*Nəqərat:
Həmişə birləşdəyik,
Üçüncü sinifdəyik.*

Bu mahnı vals tempində, 3/4 xanə ölçüsündədir. Mahnını çox da tələsmədən ifa etmək lazımdır. Mahnı artıq bizim bildiyimiz sol major qammasında yazılmışdır və şən xarakterlidir. Dinləyəcəyimiz və sonradan oxuyacağımız kiçik bir mahnı Oqtay Rəcəbovun «Biz qızlarıq» mahnısının melodiyasıdır. «Üçüncülərlik biz» mahnısından fərqli olaraq, «Biz qızlarıq» mahnısı mi minor qamması üzərində yazılıb və aramlı tempdə səslənir. Mi minor qammasını oxuyaq.

BİZ QIZLARIQ

*Musiqisi Oqtay Rəcəbovun,
sözləri Sevinc Nuruqızınınındır.*

Tempo di valse

Şən qız - la - riq, gö - zə - lik Ay - tək, Gü - nəş - tək,
Nəg - mə de - yir, rəqs e - dir, o - xu - yu ruq süb - hə - dək.

*Şən qızlarıq, gözəlik Aytək, Günəştək,
Nəğmə deyir, rəqs edir, oxuyuruq şübhədək.*

Musiqi lügəti

Rondo — dairə deməkdir və bu janrda yazılın əsərlərdə həmişə bir hissə vaxtaşırı bir neçə dəfə təkrarlanır.

Sol major — bir diyezli qammadır, onun bir fa diyez işarəsi vardır.

Mi minor — sol majorun altıncı pilləsindən düzəlir və onda da bir fa diyez işarəsi vardır.

Mehtərilər marşı — qədim türk hərbi marşı

Suallar

1. *Rondo sözünün mənası nədir?*
2. *Hansı Avropa bəstəkarı «Rondo» yazıb?*
3. *«Üçüncülərik biz» və «Biz qızlarıq» mahnılarının müəllifləri kimdir?*
4. *Mi minor qamması hansı major qammasından yaranıb?*
5. *«Biz qızlarıq» və «Üçüncülərik biz» mahnılarının xarakteri haqqında nə deyə bilərsən?*
6. *«Mehtərilər» marşı hansı xalqa məxsusdur?*

10-cu mövzu

MAHNILAR VƏ RONDO

Biz artıq keçən dərsdə «Üçüncülərik biz» və «Biz qızlarıq» mahnılarını öyrəndik. İndi isə gəlin əvvəlcə «Üçüncülərik biz», sonra isə «Biz qızlarıq» mahnısını bir-birinin ardınca oxuyaq.

Əgər «Üçüncülərik biz» mahnısını A, «Biz qızlarıq» mahnısını B adlandırsaq, onda belə bir quruluş alarıq: AB. Belə bir quruluşu əvvəlki dərsdə biz ikihisəli adlandırmışıq.

Bundan sonra biz «Üçüncülərik biz» mahnısını oxusaq, onda ABA, yəni üç hissədən ibarət mahni çələngi alınar. Bundan sonra gəlin bəstəkar Oqtay Rəcəbovun mars tempində, 2/4 xanə ölçüsündə yazdığı «Oğlanlarıq» mahnısının melodiyasını oxuyaq.

OĞLANLARIQ

*Musiqisi Oqtay Rəcəbovun,
sözləri Sevinc Nuruqzınindır.*

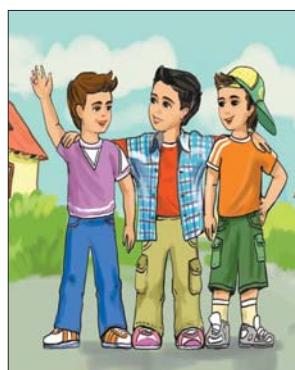
Tempo di valse

1.2.

1. 2.

Oğlanlarıq, hər birimiz
Sabah üçün mətin əsgər.

Bizimlidir hər bir uğur,
Bizimkidir hər bir zəfər.

Şənlik, təntənə quruluşu, cəsurluğu təsvir edən bu mahnını C adlandırsaq, onda mahni çələngimiz ABAC olar. Bütün bunlardan sonra yenidən «Üçüncülərik biz» mahnısını təkrar oxusaq, onda belə bir quruluş alarıq: ABACA. Gö-ründüyü kimi, burada 3 dəfə «Üçüncülərik biz» mahnısını, bir dəfə «Biz qızlarıq», bir dəfə də «Oğlanlarıq» mahnısını oxuyuruq. Beləliklə, biz mahni-lardan rondo yaratdıq. Bizim rondomuz bir neçə dəfə təkrarlanan bir hissədən və iki yeni hissədən ibarət oldu.

Burada üç dəfə təkrar olunan mahnıya **refren** deyilir.

Musiqi lügəti

Rondo — bir neçə dəfə təkrarlanan refrendən və iki, yaxud üç yeni hissədən ibarət olur.

Refren — rondoda dəyişilmədən bir neçə dəfə təkrar olunan hissədir.

A(1) «ÜÇÜNCÜLƏRİK BİZ»

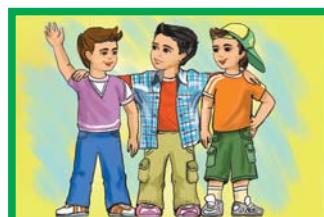
B(2) «BİZ QIZLARIQ»

A(1) «ÜÇÜNCÜLƏRİK BİZ»

C(3) «OĞLANLARIQ»

A(1) «ÜÇÜNCÜLƏRİK BİZ»

Suallar

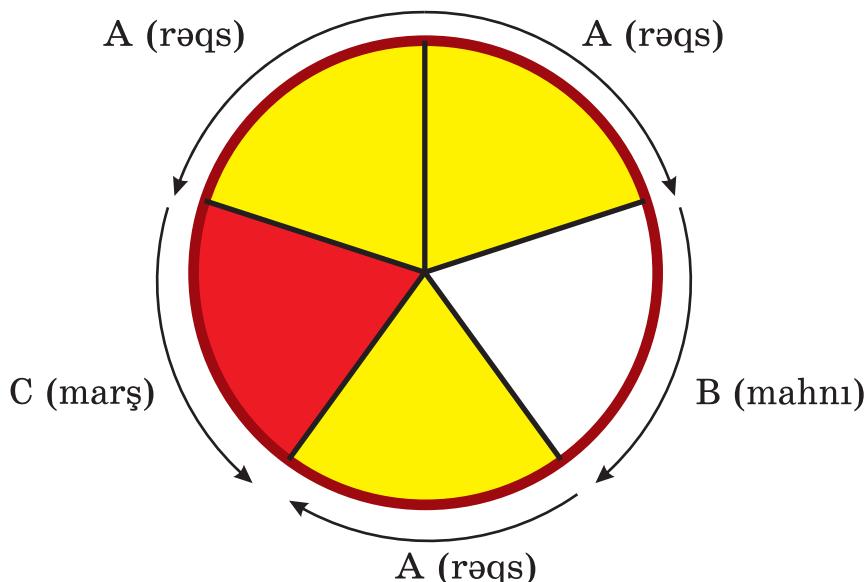
1. Refren nədir?
2. Rondoda refren neçə dəfə təkrar olunur?
3. «Oğlanlarıq» mahnısının müəllifləri kimdir?
4. Rondonun quruluşu necə olur?
5. «Biz qızlarıq» və «Oğlanlarıq» mahnılarının xarakterləri bir-birindən necə fərqlənir?

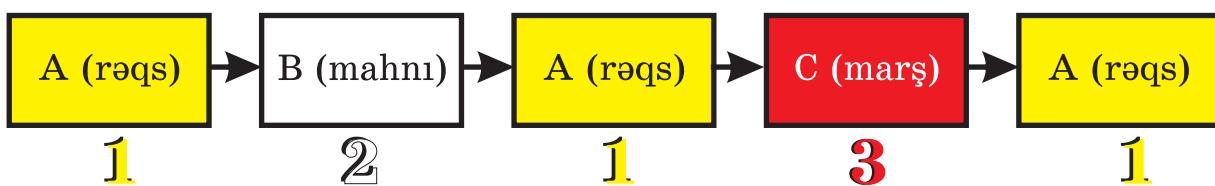
11-ci mövzu

RONDO VƏ MAHNILAR

Rondo dairə adlandığından, melodiyanın dairə daxilində saat əqrəbi istiqamətində necə hərəkətdə olduğunu nəzərdən keçirək.

Bizim mahnilardan yaratdığımız rondoda A refren («Üçüncülərik biz») üç dəfə təkrar olunur və rəqs (vals) xarakterli olduğu üçün dairədə sarı rəngdə, B «Biz qızlarıraq» mahnı xarakterli olduğundan ağ rəngdə, C mars xarakterində səsləndiyindən qırmızı rəngdə göstərilməlidir. Mahnilarla yaratdığımız rondo quruluşunu sxemlə də göstərmək olar:

İndi isə gəlin «Üçüncülərik biz», «Biz qızlarıraq», «Oğlanlarıraq» mahnilarını bir-birinin ardınca sxemdə göstərilən qaydada oxuyaq.

V.A.Motsartin fortepiano aləti üçün yazdığı rondonu fortepiano və tarın ifasında dinləyək və onu mahnilardan istifadə etməklə yaratdığımız rondo ilə müqayisə edək.

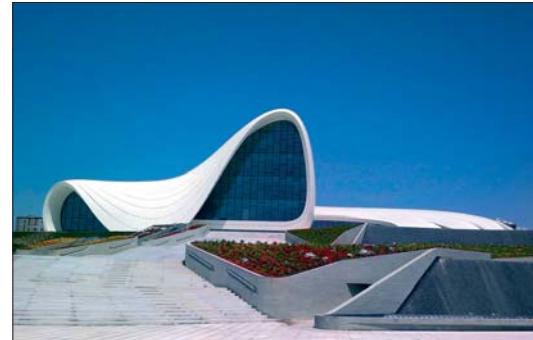
Yeni mahni öyrənək

GÖZƏL VƏTƏN

*Musiqisi Oqtay Zülfüqarovun,
sözləri Teymur Elçinindir.*

I

Bizim Vətən nəğməmiz
Uzaqlara yayılsın!
Səsimizdən hər tərəf
Yuxusundan ayılsın!

Nəqərat:

Gözəl Vətən, can Vətən,
Bizə mehriban Vətən!

II

Yayda başı qar olar
Papağı şış dağların.
Verər bizə çoxlu bar
Sənin geniş bağlarınız.

Bakı. Heydər Əliyev Mərkəzi

Nəqərat:

Gözəl Vətən, can Vətən,
Bizə mehriban Vətən!

Göygöl

III

Sən xoşbəxt böyüdürsən
Bizi hər gün, hər saat.
Göylərə uçaq deyə,
Bizə verirsən qanad.

Nəqərat:

Gözəl Vətən, can Vətən,
Bizə mehriban Vətən!

Qız qalası

Suallar

- Oxuduğumuz rondo ilə V.A.Motsartin rondosu arasında hansı oxşar cəhətlər var?*
- «Gözəl Vətən» mahnısının müəllifləri kimdir?*
- «Gözəl Vətən» mahnısı hansı musiqi janrındadır?*
- Öyrəndiyin daha hansı mahnilardan istifadə etməklə rondo yaratmaq olar?*

12-ci mövzu

ZƏRBİ-MUĞAM VƏ RONDO

Zərbi-muğamlar irihəcmli, vokal-instrumental musiqi nümunəsinə deyilir. Zərbi-muğamlar müəyyən ölçüdə, ahəngdə olur və burada xanəndə məhdud ritmə tabedir.

Dinləyəcəyimiz «Qarabağ şikəstəsi» zərbi-muğamı xanəndə və onu müşayiət edən Azərbaycan xalq çalğı alətlərindən ibarət ansambl tərəfindən ifa olunur.

«Qarabağ şikəstəsi» zərbi-muğamının giriş hissəsi bütün muğamın ifası müddətində dəyişmədən dörd dəfə səslənir və bu zaman xanəndə oxumur. Artıq rondo janrından bildiyimiz bu hissəni refren adlandırmaq olar. I və II refren arasında xanəndə «Çoban bayatısı»nın intonasiyalarına yaxın həzin bir melodiya oxuyur. II və III refren arasında «Çoban bayatısı» intonasiyası bir qədər də inkişaf etdirilir. Sonradan bu inkişaf başqa bir tərzdə ifa olunur.

Deməli, «Qarabağ şikəstəsi» zərbi-muğamı da artıq tanıdığımız rondo quruluşuna oxşayır. «Çoban bayatısı»nı tütəyin ifasında dinləyək və onu «Qarabağ şikəstəsi» zərbi-muğamı ilə müqayisə edək.

Yeni mahni öyrənək

ŞƏN YOLKA

*Musiqisi Ağabacı Rzayevanın
sözləri Tofiq Mütəllibovundur.*

I

Geyinibsən al-əlvan,
Budaqların çıraqban.
Dövrə vurur qız, oğlan,
Nəğmə deyir, şən yolka,
Sən nə gözəlsən, yolka!

II

Çölü, meşəni bəzə,
Düzləri gəzə-gəzə,
Hər il qonaq gəl bizə,
Ürək açan şən yolka,
Sən nə gözəlsən, yolka!

Nəqərat:

Dildə gəzir sorağın,
Bəzənib hər budağın.
Şaxta baba qonağın
Olmuş sənin, şən yolka
Sən nə gözəlsən, yolka!

Musiqi lügəti

Zərbi-muğam — xanəndə və tərkibində zərb alətləri olan xalq çalğı alətləri ansamblı ilə ifa edilən ritmik muğam

Çoban bayatısı — tütəkdə ifa edilən musiqi

Suallar

- Zərbi-muğam nədir?**
- Zərbi-muğam kim tərəfindən ifa olunur?**
- «Qarabağ şikəstəsi» zərbi-muğamının quruluşu necədir?**
- «Şən yolka» mahnısının müəllifləri kimdir?**

AZƏRBAYCAN XALQ RƏQSLƏRİ VƏ RONDO

Bildiyimiz kimi, rondoşa xas olan musiqi quruluşunda refren, yəni bir neçə dəfə təkrar olunan musiqi I, III və V musiqi parçası kimi səslənir. Azərbaycan qədim xalq rəqslərində isə elələrinə rast gəlirik ki, onlarda refren I deyil, II, IV və VI musiqi parçası kimi üç dəfə dəyişmədən təkrarlanır. «Turacı» Azərbaycan xalq rəqsində də bu qayda öz əksini tapıb.

Yəni bu rəqsdə əvvəlcə giriş kimi müləyim xarakterli (A) musiqi parçası səslənir, ondan sonra refren (B) adlanan musiqi səslənir, daha sonra zildə səslənən gərgin xarakterli yeni musiqi gəlir (C) və onu yenə də bizə məlum refren (B) tamamlayır.

II refren musiqi hissəsini həzin, zəif bir musiqi əvəz edir və o da refren (B) ilə tamamlanır. «Turacı» rəqsini dinləyək və onun hissələrini təyin etməyə çalışaq.

Rondo quruluşunu aydınlaşdırmaq üçün öyrəndiyimiz bəstəkar Oqtay Rəcəbovun «Üçüncülərik biz», «Oğlanlarıq», «Biz qızlarıq» mahnılarını ayrı-ayrılıqla yada salaraq, «Üçüncülərik biz» — «Biz qızlarıq» — «Üçüncülərik biz» — «Oğlanlarıq» — «Üçüncülərik biz» sırasını, yəni yaranmış rondo quruluşuna uyğun musiqi nümunələrini oxuyaq.

Rondo quruluşunu bir daha yada salmaq üçün dahi Avstriya bəstəkarı V.A.Motsartın «Türksayağı rondo» əsərini diqqətlə dinləyək və orada refren eşidilən zaman əl çalaq.

Suallar

- 1. Rondo quruluşunda əsər yazan hansı bəstəkarları tanıyırsan?**
- 2. Rondo quruluşlu hansı Azərbaycan xalq rəqsini tanıyırsan?**

14-cü mövzu

AZƏRBAYCAN XALQ VƏ BƏSTƏKAR YARADICILIĞINDA RONDO

Artıq biz mahnılar, rəqsler, zərbi-muğamlar vasitəsilə rondo musiqi quruluşunu mənimsədik. Rondo quruluşuna biz Azərbaycan kütləvi rəqsi olan «Yallı»larda da rast gələ bilərik. Gəlin «Naxçıvan yallısı»nı dinləyək və onun rondo quruluşunu araşdırıraq.

Yallıda dəyişməyən və üç dəfə təkrar olunan melodiya (refren) səslənəndə əl çalmaq lazımdır. Musiqi ikinci dəfə səslənəndə onun ritminə uyğun oğlan və qızlardan ibarət bir qrup «Yallı» gedir, yerdə qalan uşaqlar isə əlləri ilə rəqsin ritmini tuturlar.

Qara Qarayevin «Şən hadisə» fortepiano pyesində də əsas melodiya bir neçə dəfə təkrarlanır və onların arasında yeni musiqi parçaları səslənir.

Yeni mahnı öyrənək

GÖYDƏ SÜZƏN GƏMİ

*Musiqisi Səid Rüstəmovun,
sözləri Mirmehdi Seyidzadəninidir.*

Mavi göydə sözür gəmi, hey,
Gəminin var dağ görkəmi, hey.
Ulduzlara doğru gedir,
Gedir, gedir, gedir, hey!
Gəmidəki cəsur dayı, hey!

Ağ ulduzlar dalğa-dalğa,
Səpələnir sola-sağ'a.
Təyyarəçi-kosmonavtlar
Gedir, gedir, gedir, hey!
Salam verir bizim xalqa, hey!

Bu mahnı sürətli tempdə, major ladında, 2/4 xanə ölçüsünə uyğun səslənir.

Suallar

1. «Göydə sözən gəmi» mahnısının müəllifləri kimdir?
2. Bu mahnı haqqında nə deyə bilərsən?
3. «Yallı» necə rəqsdir?
4. Rondo quruluşlu hansı əsərlərin adını söyləyə bilərsən?

İNTONASIYA və MUSIQİNİN İNKİŞAFI

15-ci mövzu

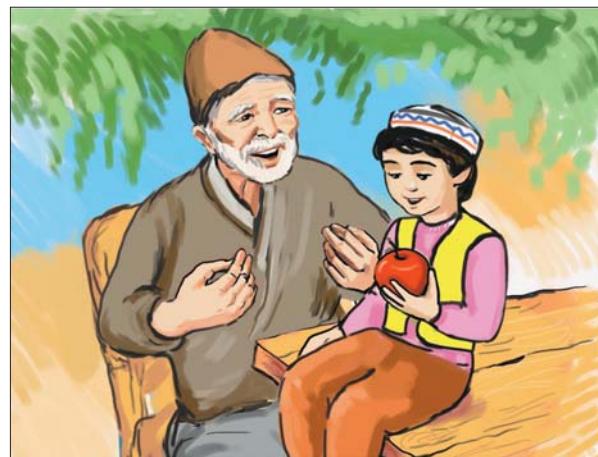
İNTONASIYA VƏ MUSIQİ OBRAZI

Danışışq zamanı eyni bir sözü həm adı formada, həm də sual və əmr şəklində demək olar. Məsələn, «Bəli» sözünü üç cür tələffüz etmək mümkündür: «Bəli», «Bəli?», «Bəli!»

Şəkillərdən göründüyü kimi, «Bəli» sözünün tələffüz tərzindən asılı olaraq, insanın üzünүn ifadəsi də dəyişir. Musiqidə də belədir. Yəni musiqinin obrazına uyğun olaraq bəstəkarlar onun məzmununu təsvir etmək üçün müxtəlif musiqi ifadə vasitələrindən, dinamik çalarlardan, müxtəlif templərdən, rəngarəng tembrlərdən, müxtəlif xarakterli melodiyalardan, ritmlərdən istifadə edirlər.

Bəstəkar Fikrət Əmirovun «Sevil» operasından müxtəlif xarakterli iki musiqi parçasını dinləyək.

Göründüyü kimi, Fikrət Əmirov Sevilin öz balası Gündüzə oxuduğu «Sevilin laylası»nda ana obrazını yaratmaq üçün həzin intonasiyalı, sakit xarakterli, Gündüzün babası Atakişinin oxuduğu «Atakişinin kupletləri»ndə baba obrazını yaratmaq üçün isə şən, humorlu intonasiyaya malik melodiyalardan istifadə etmişdir.

Yeni mahnı öyrənək

QALX AYAĞA, AZ ƏRBAYCAN !

*Musiqisi Oqtay Rəcəbovun,
sözləri Əjdər Ağayevindir.*

I

Qalx ayağa, Azərbaycan!
Alovlardan vurub keç!
Daha bəsdir, aç gözünü,
Düşmənini yaxşı seç!

Nəqərat:

Qeyrətini bayraq elə,
Silahını uca tut! (2)
Qoy məhv olsun qatı düşmən,
Nəfəs alsın ana yurd! (2)

II

Sən gurulda səmalarda,
İldirimtək çax, Vətən!
Düşmənini bir andaca
Külə döndər, yax, Vətən!

Nəqərat:

III

Qalx ayağa, Azərbaycan!
Sənin üçün verək can.
Ölüm bizi qorxutmayır,
Haqq yolunda, ana can!

Nəqərat:

Suallar

- 1. İntonasiyanı necə izah edə bilərsən?**
- 2. Bəstəkar Fikrət Əmirovun hansı operasını tanıyırsan?**
- 3. «Sevil» operasından «Sevilin laylası» və «Atakişinin kupletləri» intonasiyalarına görə necə fərqlənir?**
- 4. «Qalx ayağa, Azərbaycan!» mahnısının müəllifləri kimdir?**
- 5. «Qalx ayağa, Azərbaycan!» mahnısının obrazını yaratmaq üçün bəstəkar hansı intonasiyalardan istifadə etmişdir?**

16-cı mövzu

İFADƏLİ MAHNI OXUMAQ VƏ İFADƏLİ NİTQ

Gəlin keçən dərsdə öyrəndiyimiz «Qalx ayağa, Azərbaycan!» mahnısını oxuyaq, sonra onun mətninin və musiqisinin intonasiyalı ifa olunmasına diqqət yetirək. Bəstəkarlar mahnı yazarkən notlardan əlavə, pauzalardan, dinamik çalarlardan, melodiyanın yuxarı və aşağı hərəkətindən və digər musiqi ifadə vasitələrindən istifadə edirlər. Əgər biz mahnının melodiyasını oxuyarkən musiqi ifadə vasitələrini düzgün tətbiq etməsək, onda mahnını ifadəli şəkildə oxuya bilmərik.

Musiqi intonasiyasından fərqli olaraq, nitq intonasiyası mətndə qeyd olunmur. «Qalx ayağa, Azərbaycan!» mahnısının «Qalx ayağa, Azərbaycan!» cümləsinə uyğun melodik fraza əgər musiqidə sualdırırsa, «Alovlardan vurub keç» cümləsinə uyğun olan musiqi frazası cavab hissəsidir.

Burada ikinci fraza birinci frazadan daha güclü səslənir. Mahnının ikisəsli nəqəratı isə onun bəndindən güclü ifa olunmalıdır. Mahnının oxuyarkən sözlərdəki vurğulu hecanın musiqi frazاسında olan güclü məqama uyğunluğuna diqqət yetirmək lazımdır.

Yeni musiqi dinləyək

Böyük Azərbaycan bəstəkarı Fikrət Əmirovun «Sevil» operasından «Proloq»u dinləyək. «Sevil» operasının «Proloq»unda klassik Azərbaycan muğamı olan «Bayatı-Kürd»ün intonasiyalarından istifadə olunmuşdur.

Musiqi lüğəti

Fraza – musiqi cümləsində olan sual və cavablardır.

Proloq – italyancadan tərcümədə müqəddimə deməkdir.

Adətən, opera əsərlərinin əvvəlində uvertüra səslənir, lakin elə məşhur operalar da var ki, onların əvvəlində «Proloq», yaxud «İntroduksiya» adlanan bir musiqi səslənir və operanın ümumi əhvali-ruhiyyəsi bu musiqi parçasında öz əksini tapır.

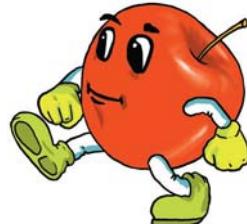
Yeni mahni öyrənək

NEFTÇİLƏR MAHNISI

*Musiqisi Tofiq Quliyevin,
sözləri Süleyman Rüstəmindir.*

I

Canım Bakı, qanım Bakı, ana Vətən!
Yaranmışan xalqımızın qüdrətindən.
Qara qanın qaranlığa işıq saçar,
Ağ günlərdən gələcəyə yollar açar.

Nəqərat:

Sənsən həyatım, qolum, qanadım,
Şöhrətim, adım, Azərbaycan!
Qəlbimdə qaynar qızıldan çaylar,
Şöhrətim, şanım, Azərbaycan!

Suallar

1. *Musiqi ifadə vasitələri nə üçündür?*
2. *Musiqi frazasi nədir?*
3. *Musiqidə proloq nə deməkdir?*
4. «Neftçilər mahnisi»nın müəllifləri kimdir?
5. «Neftçilər mahnisi»nın obrazını yaratmaq üçün bəstəkar hansı intonasiyalardan istifadə etmişdir?

17-ci mövzu

MUSIQİ ƏSƏRLƏRİNİN EMOSİONAL XARAKTERİ

Musiqi frazası, melodiya, musiqi pyesləri, hətta böyük həcmli musiqi əsərləri bir, iki, yaxud bir neçə musiqi özəyindən yaranır. Bu özəklərin hər birini biz musiqi əsərlərində, onların təkrar olunan hissələrində, hətta dəyişilmiş halda olsa belə, tanıyırıq. Bu musiqi özəklərində melodiyanın, ritmin, musiqi dilinin, ən əsası isə musiqi-nin xarakterinin ilkin elementlərini hiss etmək mümkündür.

Bunu başa düşmək üçün bəstəkar Musa Mirzəyevin «Gəl, gözəlim» Azərbaycan xalq mahnısı əsasında bəstələdiyi «Bahar təranələri» fortepiano pyesini, Üzeyir Hacıbəylinin Azərbaycan «Cəngi» hərbi rəqsinin intonasiyaları və ritmi üzərində fortepiano aləti üçün yazdığı «Cəngi» əsərini və Qara Qarayevin «Fikirli» fortepiano pyesini dinləyək. Bu əsərlərdə üç əhvali-ruhiyyə (yəni şən, mübariz ruhlu və qəmli) əks olunmuşdur. Deməli, bəstəkarlar müxtəlif intonasiyalardan istifadə etməklə müxtəlif xarakterli musiqi əsərləri yarada bilirlər.

Yeni mahnı öyrənək

QƏRƏNFİL

*Musiqisi Səid Rüstəmovun,
sözləri Mirmehdi Seyidzadənindir.*

I

Qərənfilim açıb qönçə,
Yarpaqları incə-incə.
Ətir yayır hər tərəfə,
Bağçamızda meh əsdikcə.

II

Var bağçada hər rəng çiçək,
Qərənfilim gözəl, göyçək.
Gülür bağda baharçağı,
Söyləyir: «Gəl, ətrimi çək».

III

Bağda gördüm hər rəngini,
Qərənfilin qəşəngini.
Mən ətrindən aldım onun,
Bu nəğmənin ahəngini.

Mahnı aramlı tempdə, 3/4 vals ölçüsündə, lya minor tonallığında səslənir. Mahnıda aşağıda göstərilən not vəznlərindən istifadə olunmuşdur.

$\frac{3}{4}$ | | $\frac{3}{4}$ | | $\frac{3}{4}$ | | $\frac{3}{4}$ | |

$\frac{3}{4}$ | | $\frac{3}{4}$ | | $\frac{3}{4}$ | |

Mordent italyan dilindən tərcümədə «iti» deməkdir. Yüksəkliyi eyni olan iki əsas səs arasında yuxarı və ya aşağı köməkçi səsin cəld ifa olunmasına mordent deyilir. Mordent notun üstündə yazılır və bu işarə ilə göstərilir:

Yazılır:

Yazılır:

İfa olunur:

İfa olunur:

Musiqi lüğəti

Cəngi — mübariz ruhlu
Azərbaycan xalq rəqsi

Vəzn — notların uzunluğu

Suallar

- «Cəngi», «Bahar təranələri», «Fikirli» fortepiano pyesləri xaraktercə bir-birindən necə fərqlənir?
- «Cəngi» nə cür əsərdir?
- «Qərənfil» mahnısının müəllifləri kimdir?

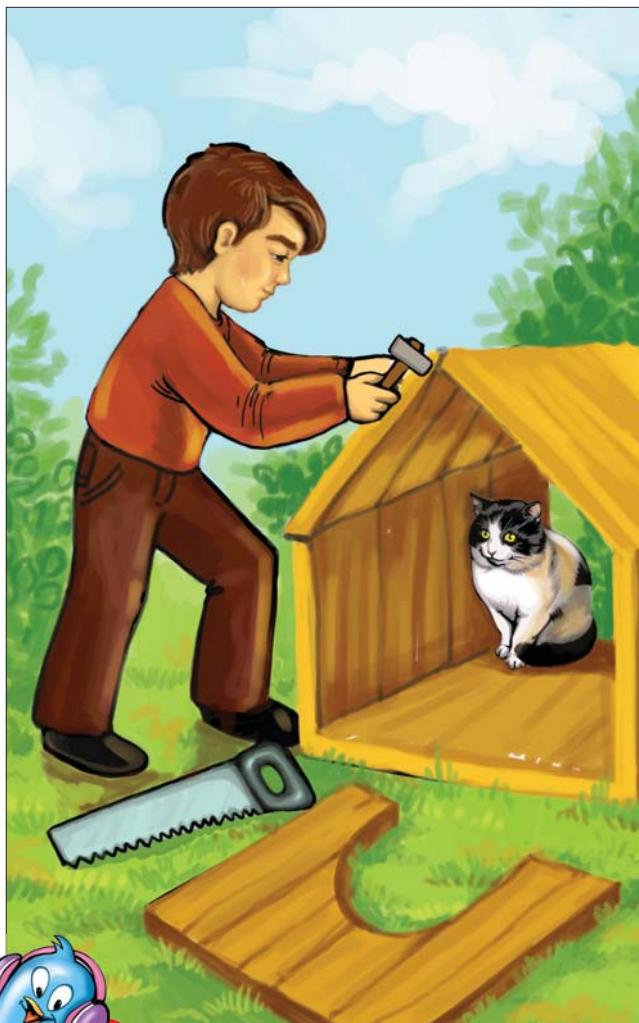

18-ci mövzu

İFADƏLİ VƏ TƏSVİRİ İNTONASIYALAR

İntonasiyalar müxtəlif cür olur: bir qismi insanın əhvali-ruhiyyəsini, hislərini, fikirlərini ifadə edir, digərləri insanın hər hansı bir hərəkətini (addımlamasını, qaçmasını), yaxud müxtəlif səsləri, hay-küyü və digər həyatı hadisələri təsvir edir. Məsələn, keçən dərsdə dinlədiyimiz Qara Qarayevin «Fikirli» fortepiano pyesində insanın qəmli əhvali-ruhiyyəsi hiss olunur. Bəstəkar Ağabacı Rzayevanın şair Tofiq Mütəllibovun sözlərinə yazdığı «Şən yolka» mahnısında isə Yeni il bayramını qarşılıyan uşaqların şən əhvali-ruhiyyəsi ifadə edilir. Yaxud hansısa bir hərəkəti təsvir edən musiqi əsərləri də vardır. Məsələn, «Çəkicim, vur!» mahnısında musiqi ifadə vasitələrinin köməyi ilə oğlanın məstan pişik üçün ev tikməsi təsvir olunur.

ÇƏKİCİM, VUR!

*Musiqisi Asya Sultanovanın,
sözləri Teymur Elçinindir.*

I

Çəkicim, vur, tıq, tıq, tıq,
Ev tikirik biz.
Çəkicim, vur, tıq, tıq, tıq,
Dayanma işsiz.

Nəqərat:

Külək əsir, soyuqdur,
Məstanın evi yoxdur.

II

Çəkicim vur, tıq, tıq, tıq,
Vur mismarı bərk.
Çəkicim vur, tıq, tıq, tıq,
Gərək tələsək.

Nəqərat:

Külək əsir, soyuqdur,
Məstanın evi yoxdur.

Musiqi dinləyək

«HEYRATI» ZƏRBİ-MUĞAMI

Ritmik və ya zərb-i-muğam adlanan muğamlarımızı xanəndələr müxtəlif zərb alətləri olan Xalq Çalğı Alətləri Ansamblı ilə birgə ifa edirlər. «Arazbarı», «Ovşarı», «Manı», «Simayı-Şəms» və «Heyratı» muğamları zərb-i-muğamlardır. Zərb-i-muğamlarda coşqun ritm, mübariz ruh hiss olunur. Buna görə də Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyinin böyük nəfəs alətləri orkestri «Heyratı» zərb-i-muğamından hərbi nümayişlərdə əsgərlərin marş hərəkətlərini müşayiət etmək üçün istifadə edir.

*Toğrul Nərimanbəyov.
«Muğam»*

*Rəssam Toğrul Nərimanbəyov həm də
gözəl vokal ifaçısı idi.*

Muğam lüğəti

Təsviri intonasiya — müəyyən hərəkət və hadisələri təsvir edən musiqi

Suallar

1. «Çəkicim, vur» mahnısının müəllifləri kimdir?
2. «Çəkicim, vur» mahnısı major, yoxsa minor əhvali ruhiyyəsinə uyğundur?
3. Zərb-i-muğam nədir?
4. Hansı muğamların adını bilirsən?
5. Hansı zərb-i-muğamların adını söyləyə bilərsən?

19-cu mövzu

DƏNİZ OBRAZI AZƏRBAYCAN VƏ KLASSİK RUS BƏSTƏKARLARININ YARADICILIĞINDA

Nikolay
Rimski-Korsakov

«Sadko» film-operasından
«Fırtınalı dəniz»

«Sadko» film-operasından
«Sualtı dünya»

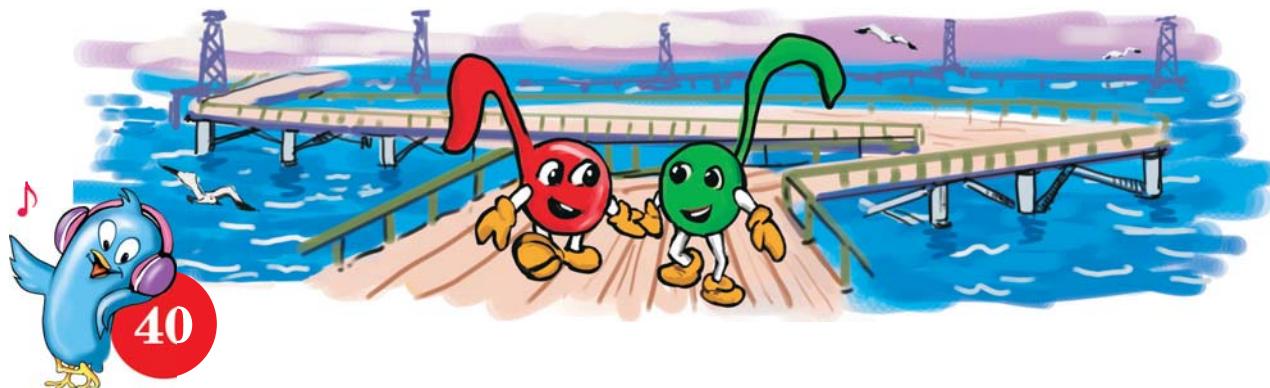
Tahir Salahov.
«Qara Qarayevin portreti»

«Dəniz estakadasi» sənədli
filmindən «Sakit dəniz»

Bir sıra dünya şöhrətli bəstəkarlar müxtəlif janrlı əsərlərində sakit və fırtınalı dəniz obrazını musiqi ifadə vasitələri ilə təsvir etmişlər. Məsələn, dahi rus bəstəkarı Nikolay Rimski-Korsakov «Sadko» operasında, Azərbaycan bəstəkarı Q.Qarayev «Dəniz estakadası» sənədli filminə yazdığı musiqidə müxtəlif xarakterli dəniz obrazları yarada bilmışlər.

Gəlin həmin əsərlərdən bir parça dinləyək və onları yuxarıda təqdim etdiyimiz təsviri incəsənət əsərlərinin xarakterləri ilə müqayisə edək.

Yeni mahnı öyrənək

BALACA NEFTÇİ

*Musiqisi Telman Hacıyevin,
sözləri Rəfiq Zəkanındır.*

Neftçidir mənim atam,
İşləyir yorulmadan
Xəzərin qucağında.
Döşündə nişanı var,
Onu hamı tanıyır
Abşeron torpağında.

Hərdən söz düşən zaman,
Ya bir qız, ya bir oğlan
Soruşur, nəçiyəm mən?
Baxıb gülümsəyirəm,
Uşaqlara deyirəm:
«Balaca neftçiyəm mən».

ENHARMONİK BƏRABƏR SƏSLƏR

Musiqi əsərlərinin not yazılışında elə səslərə rast gəlinir ki, onlar ucalığına görə eyni, adlarına görə isə müxtəlifdir. Bu cür səslərə enharmonik bərabər səslər deyilir.

Məsələn, «do» və «re» arasında yerləşən səs «do» səsinin yarımlı ton zilləşməsinə görə do diyez, re səsinin yarımlı ton bəmləşməsinə görə isə re bemol adlansa da, onlar eyni cür səslənirlər.

Do #	=	Re ♭
Re #	=	Mi ♭
Fa #	=	Sol ♭
Sol #	=	Lya ♭
Lya #	=	Si ♭

Musiqi lüğəti

Sadko – rus dastanlarının qəhrəmanı

Suallar

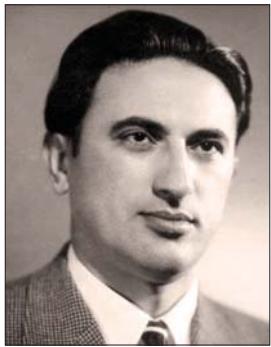
1. «Dəniz» mövzusunda musiqi yazan hansı bəstəkarları tanıyırsan?
2. «Balaca neftçi» mahnısının müəllifləri kimdir?
3. «Balaca neftçi» mahnısının xarakteri necədir?
Bu mahnı majorda, yoxsa minorda yazılmışdır?
4. Enharmonik səslər hansı səslərə deyilir?

20-ci mövzu

MUSIQİNİN İNKİŞAFI

Rauf Hacıyev

Öyrənəcəyimiz bəstəkar Rauf Hacıyevin şair Məmməd Rahimin sözlərinə yazdığı «Samur» mahnısını iki cür oxumaq olar. «Sual və cavabdan» ibarət birinci və ikinci cümlələr hər birisi repriza işarəsilə təkrarlanır.

Onun üçün bəstəkar, metso-piano və metso-forte ifadə vasitələrindən istifadə etmişdir.

Musiqi daima hərəkətdə olan bir incəsənətdir. Deməli, hətta ən sakit musiqini təsvir edən əsərlərdə belə, inkişaf vardır. Kuplet quruluşlu mahnilarda bəndin sözləri ikinci dəfə ifa olunanda dəyişir. Nəqəratın sözlərində digər kupletlərdə dəyişiklik olmur. Lakin mahnının bəndi əgər sakit xarakterli olursa, onun nəqəratı xaraktercə ondan fərqlənir. Deməli, bir mahnının daxilində belə, biz musiqinin inkişafını hiss edirik.

SAMUR

*Musiqisi Rauf Hacıyevin,
sözləri Məmməd Rahimindir.*

I

Bir çay vardır, adı Samur,
Əziz tutar ellər onu. (2)
Gah coşdurar, gah daşdırar,
Dağdan gələn sellər onu. (2)

II

Dərələrdən, təpələrdən
Gurhagurla axar, keçər. (2)
Bənövşəli sahillərə
Heyran-heyran baxar, keçər. (2)

III

İçər onun buz suyundan
Sahillərin reyhanları. (2)
Xoş yerişli, xoş baxışlı
Azərbaycan ceyranları.

«Samur» mahnısının ikinci bəndini onun mətninin xarakterinə uyğun f (forte) nüansı ilə, üçüncü bəndi isə birinci bəndi oxuduğumuz kimi ifa etsək, onda mahnının ifaçılıq xarakterində müəyyən inkişafın olduğunu görərik.

6/8 ölçülü xanədə 6 səkkizlik not yerləşir və «Samur» mahnısının melodiyasında səkkizlik çərək, onaltılıq və nöqtəli çərək notundan istifadə olunmuşdur.

Musiqi dinləyək

«BAYATI-İSFAHAN» TƏSNİFİ

«Bayati-Şiraz» muğamı yeddi əsas Azərbaycan muğamından biridir. Onun şöbələrindən biri olan, qəmli xarakterə malik «Bayati-İsfahan» təsnifini dinləyək və orda musiqinin inkişafına diqqət yetirək.

Musiqi lügəti

Təsnif — muğam şöbələri arasında olan romans xarakterli vokal əsəridir.

Suallar

1. Musiqidə inkişaf nə deməkdir?
2. «Samur» mahnısının müəllifləri kimdir?
3. «Samur» mahnısında musiqi necə inkişaf edir?
4. Təsnif nədir?
5. «Bayati-İsfahan» təsnifində musiqi necə inkişaf edir? ♫

21-ci mövzu

AVROPA VƏ RUS BƏSTƏKARLARININ YARADICILIĞINDA XALQ MUSIQİSİ

Dünya bəstəkarları öz yaradıcılıqlarında həmişə xalq musiqi nümunələri olan mahnılardan, rəqslərdən istifadə etmişlər. Çox illər əvvəl fransız bəstəkarı Jan Batist Lülli də fransız xalqının kənd bayramlarında, el şənliklərində ifa etdiyi «Qavot» adlanan xalq rəqsinə müraciət edərək eyniadlı əsər yaratmışdır. Sonradan bu rəqs Fransa kral sarayında ifa olunmağa başladı. Saray adamları onun təranələri altında rəqs edirdilər.

«Qavot» yüngül və zərif rəqsdir. Bu rəqs də, artıq bildiyimiz üçhissəli quruluşa malikdir. Onun cəld templi I və III hissələri eynidir. II hissə isə xarakterinə görə fərqlənir.

Gəlin Jan Batist Lüllinin «Qavot» əsərindən bir parçanı notla oxuyaq.

Cəld

Dahi rus bəstəkarı M.İ.Qlinkanın «Qalanın dibində bir quş olaydım» adlı Azərbaycan xalq mahnısından istifadə edərək «Ruslan və Lyudmila» operasında «İran qızlarının xoru»nu yaratdığını biz ikinci sinifdən bilirik. Gəlin həmin adıçəkilən operadan xoru dinləyək, sonradan isə bizə məxsus olan xalq mahnısını notlarla oxuyaq.

Marş tempində

Yeni mahni öyrənək

VƏTƏN

*Musiqisi Ağabacı Rzayevanın,
sözləri Tofiq Mütəllibovundur.*

Vətən! Eşqinlə qazanırıq zəfərlər,
Dəyişir simasını hər gün kəndlər, şəhərlər.
Vətən! Adında olan məna dərindir,
Dünyada ən bəxtəvər, sənin nəsillərindir.

Ağabacı Rzayeva

Bu mahni marş xarakterli, təntənəli əhvali-ruhiyyəyə malikdir. Onun xanə ölçüsü 2/4-dir və minor ladında səslənir. Mahnıda səkkizlik, onaltılıq, çərək notları ilə bərabər, I və IX xanələrdə ona marş xarakteri verən nöqtəli səkkizlik nota da rast gəlirik. Bu nöqtə səkkizlik notu yarısı qədər artırır.

Suallar

1. «Qavot» hansı xalqa məxsus rəqsdir?
2. Hansı fransız bəstəkarı bu adda əsər yaratmışdır?
3. M.I.Qlinka hansı Azərbaycan xalq mahnisindən istifadə etmişdir?
4. «Vətən» mahnısının müəllifləri kimdir?
5. «Vətən» mahnısı haqqında daha nə deyə bilərsən?

22-ci mövzu

AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ YARADICILIĞINDA XALQ MUSIQİSİ

Əvvəlcə «Dağların başın qışda qar alar» şən xarakterli, bənd və nə-qəratdan ibarət Azərbaycan xalq mahnısını, bunun ardınca isə bəstəkar Musa Mirzəyevin «Bahar təranələri» adlı fortepiano pyesini dinləyək.

Bu iki musiqinin müqayisəsindən məlum olur ki, Azərbaycan xalq mahnısı bəstəkar Musa Mirzəyevin yazdığı fortepiano əsərində çoxsəslilişkildə ifa olunur. Deməli, fortepiano pyesində təksəslilişkili xalq mahnısı çoxsəslilişkili musiqiyə çevrilməklə inkişaf etdirilmişdir. Hər iki əsər eyni bir melodiyaya əsaslandığı üçün şən xarakterdə səslənir.

Yeni mahnı öyrənək

CANLI GUŞƏMİZ

*Musiqisi Midhəd Əhmədovun,
sözləri Tofiq Mütəllibovundur.*

I

Guşəmizdə göyərçin,
Toyuq, kæklik, qaz da var.
Onlara yemək verib,
Qulluq edir uşaqlar.

II

Bizim canlı guşədə
Vardır dovşan, var tülkü.
Toyuqlara hey baxır,
Yenə hiyləgər tülkü.

Nəqərat:

Hey baxır, hey baxır,
Yenə hiyləgər tülkü.

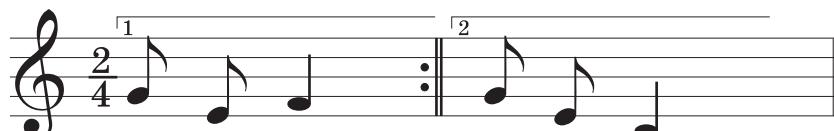
Təbiətin qorunmasına həsr olunmuş «Canlı guşəmiz» mahnısı ikisəslidir. Onun hər iki hissəsini ayrı-ayrılıqda öyrənib, sonradan bir yerdə oxumağa cəhd göstərək.

VOLTA

Volta — italyan sözü olub, mənası «dəfə» deməkdir.

Melodiya təkrar olunarsa, belə halda, melodiyani təkrar yazmamaq üçün volta adlanan işarədən istifadə olunur.

Məsələn:

Volta işlədilən musiqi əsərlərində melodiya birinci dəfə bütünlükə volta işarəsinə qədər dəyişmədən ifa olunur. Təkrar ifada isə voltanın yazılılığı yeri ifa etmədən II voltaya keçirlər.

Azərbaycanın görkəmli xanəndəsi Cabbar Qaryagdiovunun rəhbərlik etdiyi muğam üçlüyü

Suallar

1. «Canlı guşəmiz» mahnısının müəllifləri kimdir?
2. «Volta» işarəsi nə üçündür?
3. Bəstəkar yaradıcılığında daha hansı xalq mahnılarını eşitmışın?

23-cü mövzu

AZƏRBAYCAN MUSIQİSİ VƏ NOVRUZ BAYRAMI

Artıq qış ömrünü başa vurmaqdadır. Havalarda yavaş-yavaş isinmeye başlayır. Günəşin hərəkətindən torpaq oyanır, qar əriyir. Ərimiş qar günəşin istisindən buxarlanaraq göyə qalxır və yağış kimi yenidən torpağa qayıdır. Məhz bu mövzu da bəstəkar Fikrət Əmirovun şair Zeynal Cabbarzadənin sözlərinə yazdığı «Bahar gəlir» mahnısında öz əksini tapmışdır.

BAHAR GƏLİR

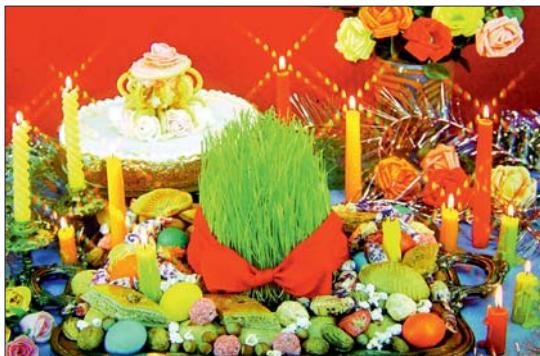
*Musiqisi Fikrət Əmirovun,
sözləri Zeynal Cabbarzadənindir.*

Axar sular aşır, daşır,
Dağ, dərələr yaşıllaşır.
Sevincimiz həddən aşır,
Ay uşaqlar, xoş bahar gəlir!

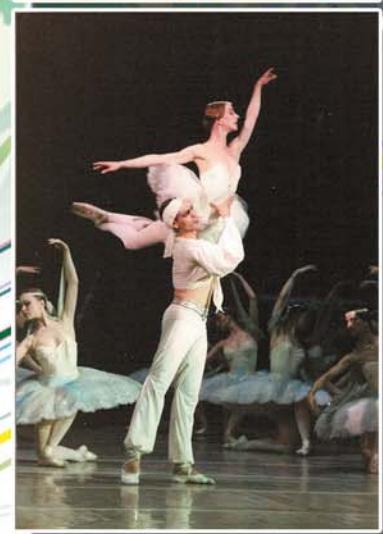
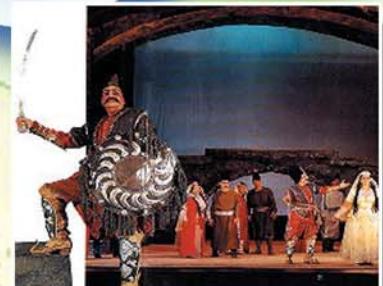
Dağda çoban çalır tütək,
Ot otlayır qoyun, inək.
Əsir sərin-sərin külək,
Ay uşaqlar, xoş bahar gəlir!

Azərbaycan xalqı «Novruz», «Novruzgülü» kimi xalq rəqsleri yaratmışdır. Bu rəqsler bütün Türk dünyasında keçirilən Novruz bayramına həsr olunmuşdur. Novruz sözünün mənası «yeni gün» deməkdir. Yəni Novruz bayramının gəlişi Şərqdə yeni ilin başlanması kimi qeyd olunur.

Gəlin həmin rəqsi dinləyək və birlikdə rəqs edək!

VARIASIYA və MUSIQİNİN İNKİŞAFI

24-cü mövzu

MUSIQİDƏ VARİASIYA

Variasiya latın sözüdür. Mənəsi əsas musiqi mövzusunun, onun ayrı-ayrı elementlərini dəyişdirmək yolu ilə təkrarlanmasıdır. Məsələn, bir insan çimərlikdə, bayram və el şənliklərində iş zamanı, yaxud məktəbdə təhsil aldığı zaman müxtəlif paltarlar geyinir. Bu zaman dəyişən yalnız paltarlardır, insanın özü dəyişmir. Variasiyanı da bir musiqi janrı kimi belə başa düşmək lazımdır. Bəstəkar əvvəlcə çox sadə musiqi cümləsi yaradır. Sonra isə bu cümləni müxtəlif cür inkişaf etdirir. Buna **variasiya** deyilir.

Azərbaycan xalq mahnlarında istifadə edilən vasitələrdən biri də eyni bir melodiyanın müəyyən qədər dəyişdirilmiş halda ifa olunmasıdır, yəni variasiyasıdır.

Azərbaycan xalq mahnısı «Əs, ey gilavar!» mahnısının melodiyası məhz variasiya üslubu ilə inkişaf edir. Mahnının birinci və ikinci cümlələrinin hər biri dörd xanədən ibarətdir. Birinci cümləyə aşağıdakı sözlər aiddir:

*Ay bu yerlər, sərin yerlər,
Əs, ey gilavar, gilavar.*

Mahnının melodiyasının ikinci cümləsi birinci cümlənin bir qədər dəyişilmiş, yəni variasiya olunmuş formasındadır:

*Ay boyverməz dərin yerlər,
Əs, ey gilavar, gilavar.*

Mahnının melodiyasının üçüncü cümləsi isə altı xanədən ibarətdir və ikinci cümlənin bir qədər dəyişdirilməsi ilə yaranır.

*Ay gətir xəbərin ellər,
Əs, ey gilavar, gilavar,
Ay xoş gilavar, gilavar.*

Göründüyü kimi, bir mahnının yaranmasında iki dəfə variasiyadan istifadə olunmuşdur. Melodiyanın üçüncü cümləsinə aid sözlər aşağıdakı kimidir:

*Bağça-barın iyi gəlir,
Əs, ey gilavar, gilavar.
Heyva, narın iyi gəlir,
Əs, ey gilavar, gilavar.
Səndən vətən iyi gəlir,
Əs, ey gilavar, gilavar,
Ay xoş gilavar, gilavar.*

Mahnının ikinci bəndi də birinci bənddəki kimi ifa olunur.

Azərbaycan xalq mahnısı «Yelləli» çox qədim zamanda yaranıb. Bu mahnı rəqs xarakterli olduğu üçün buna mahnı-rəqs deyilir. Adətən, bu mahnını qızlar oxuyur və rəqs edirlər. Mahnında səkkizlik çərək, nöqtəli çərək notlardan və çərək pauzadan istifadə olunmuşdur. Bu mahnı-rəqsi dinləyək, notlarla oxuyaq və sonradan onun təranələri altında rəqs edək. «Yelləli» mahnı-rəqsi 6/8 xanə ölçüsünə və cəld tempə, şən xarakterə malikdir.

Musiqi lügəti

Azərbaycan xalq musiqisi — xalq mahnıları, rəqsləri, təsnif və diringələri, aşiq musiqisi və s.

«Yelləli» — rəqs xarakterli Azərbaycan xalq mahnısı

Variasiya — kiçik bir musiqi parçasının müxtəlif variantlarda inkişaf etdirilərək səsləndirilməsi

Suallar

1. **Musiqidə variasiya nə deməkdir?**
2. «Əs, ey gilavar!» Azərbaycan xalq mahnısında musiqi necə inkişaf edir?
3. «Yelləli» Azərbaycan xalq mahnısının xarakteri necədir?

25-ci mövzu

XALQ RƏQSLƏRİ VƏ VARİASIYA

Azərbaycan xalqının çoxlu sayıda rəqs melodiyaları vardır. Bu rəqsləri yaradan el sənətkarları əvvəlcə 4, yaxud 8 xanədən ibarət sadə bir rəqs melodiyasını yaradır, sonradan isə əsas intonasiyasını saxlamaqla müxtəlif variantlarda dəyişikliklər edərək həmin melodiyani inkişaf etdirirlər.

Biz ikinci sinifdə «Şalaxo» qədim Azərbaycan xalq rəqsinini dinləmişik və onun təranələri altında rəqs etmişik. Bu dərsdə isə

Əvvəlcə «Şalaxo» rəqsinin əsas melodiyasını, sonradan isə onu yeni variantda inkişaf etdirilmiş halda, notlarla oxuyaq.

«Şalaxo» rəqsi dəyişən xanə ölçüsünə 3/4 (6/8) malikdir. Yəni bu rəqsin melodiyasının xanələri 3/4 və 6/8 ölçülərinə uyğun olaraq müntəzəm dəyişir. Bu rəqs qədim zamanlarda Abşeronda geniş yayılmışdı. Onun adı «şələ», yəni odun şələsi sözündən götürülmüşdür. «Şalaxo» rəqsi cəld templi olduğu üçün, adətən, onu kisilər oynayırlar.

Mart, aprel və may yaz aylarıdır. Bu dövrdə insanların qanı qaynamağa başlayır, onların əhvali-ruhiyyəsi xoş olur. Fikrət Əmirovun «Lirik rəqs»i də məhz bu əhvali-ruhiyyəni ifadə edir.

Bu fortepiano əsərinin tempi canlı, xanə ölçüsü 2/4-dir. Si minor tonallığında səslənməsinə baxmayaraq, «şən» xarakterlidir. Rəqsin birinci iki xanəsi mf (metso-forte), ikinci iki xanəsi isə p (piano) nüansı ilə səslənir.

GƏL, AY SİĞIRÇIN

*Musiqisi Ramiz Mirişlinin,
sözləri Rəfiq Zəkanındır.*

I

Gözləyirəm mən səni,
Hardasan, ay sığırçın?
Mən ki yuva qurmışam,
Nə zamandır səninçin.

II

Nə vaxtadək mən səni
Gözləyim, ay sığırçın?
Gəl, səni gözüm üstə
Bəsləyim, ay sığırçın!

Nəqərat:

Dəcəl uşaqlar kimi,
Mən səni qorxutmaram.
Balaların olanda,
Yuvandan uçurtmaram.

Nəqərat:

Dəcəl uşaqlar kimi,
Mən səni qorxutmaram.
Balaların olanda,
Yuvandan uçurtmaram.

Suallar

1. «Gəl, ay sığırçın» mahnisinin müəllifləri kimdir?
2. Bu mahni haqqında nə deyə bilərsən?
3. «Lirik rəqs» fortepiano pyesinin müəllifi kimdir və bu əsər haqqında nə bilirsən?
4. Azərbaycan xalq rəqsi «Şalaxo»nun melodiyasının inkişafında variasiyadan necə istifadə olunur?

26-cı mövzu

AZƏRBAYCAN XALQ MAHNILARI VƏ VARIASIYA

Bəstəkar Elnarə Dadaşova «Ağacda leylək» Azərbaycan xalq mahnısının melodiyasından istifadə edərək xorla oxumaq üçün variasiya yaratmışdır. «Ağacda leylək» mahnısının melodiyası əvvəlcə sözsüz birsəsli, sonra kanon, üçüncü dəfə isə ikisəsli halda səslənir.

Musiqi dinləyək

Bəstəkar Musa Mirzəyevin «Lirik variasiya»sını dinləyək.

Musiqi lügəti

Kanon — bir melodiyanın eynilə gecikmə üsulu vasitəsilə ikinci səs tərəfindən ifası

Lirik melodiya — həzin və asta səslənən musiqi

Xor kollektivi — hər hansı vocal nümunəsini oxuyan ifaçılar qrupu

Soprano — zil qadın səsi

Alt — bəm qadın səsi

Yeni ikisəsli mahni oxuyaq

Bəstəkar Cavanşir Quliyevin «Vətən marşı» təksəsli olmaqla bərabər, həm də ikisəslidir. Burada soprano (qızlar), alt (oğlanlar) ikisəsli şəklində xor oxuyurlar.

Bu mahnının sözlərini şair Rəfael Hüseynov yazmışdır. 2/4 xanə ölçüsünə, minor tonallığına, marş xarakterinə malik olan bu mahnının xalq musiqisinə yaxın olan melodiyası da tez yadda qalır.

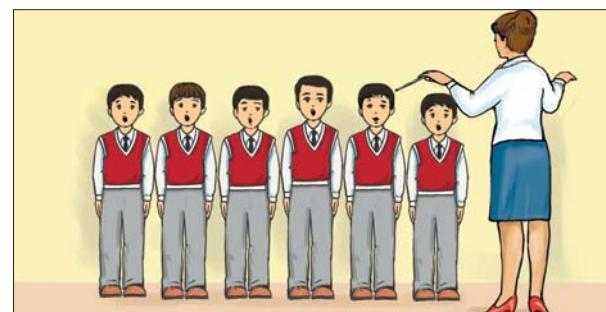
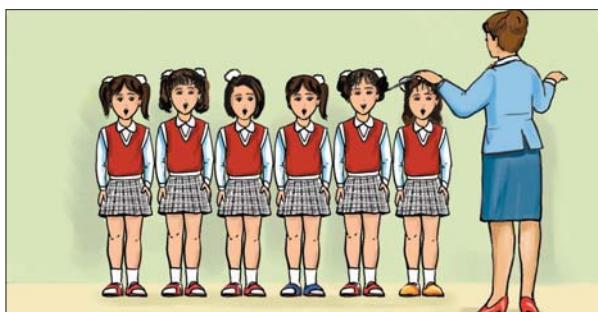
VƏTƏN MARŞI

*Musiqisi Cavanşir Quliyevin,
sözləri Rəfael Hüseynovundur.*

Qüvvət al hər gülündən,
Qüvvət al sünbüldən.
Qönçə, çiçək də Vətən,
Duz da, çörək də Vətən.

Uşaq xor kollektivində səslər aşağıdakı kimi bölünərək qruplara ayrılır:

I soprano
II soprano

Suallar

1. «Vətən marşı» mahnısının müəllifləri kimdir?
2. Bu mahni haqqında nə deyə bilərsən?
3. Bəstəkar Elnarə Dadaşovanın vokal variasiyası haqqında nə deyə bilərsən?
4. Musa Mirzəyevin «Lirik variasiya»sı haqqında fikirlərini söylə.

27-ci mövzu

VARİASIYA VƏ MUSIQİNİN İNKİŞAFI

Rixard Straus

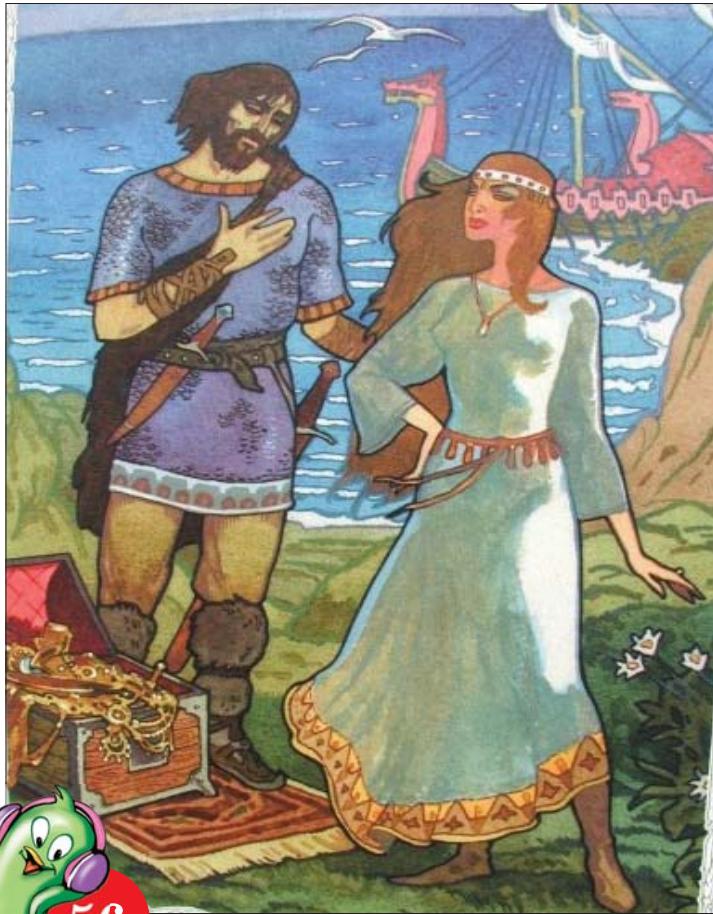
Sindan istifadə etmiş və müxtəlif variantlarda onu inkişaf etdirmişdir.

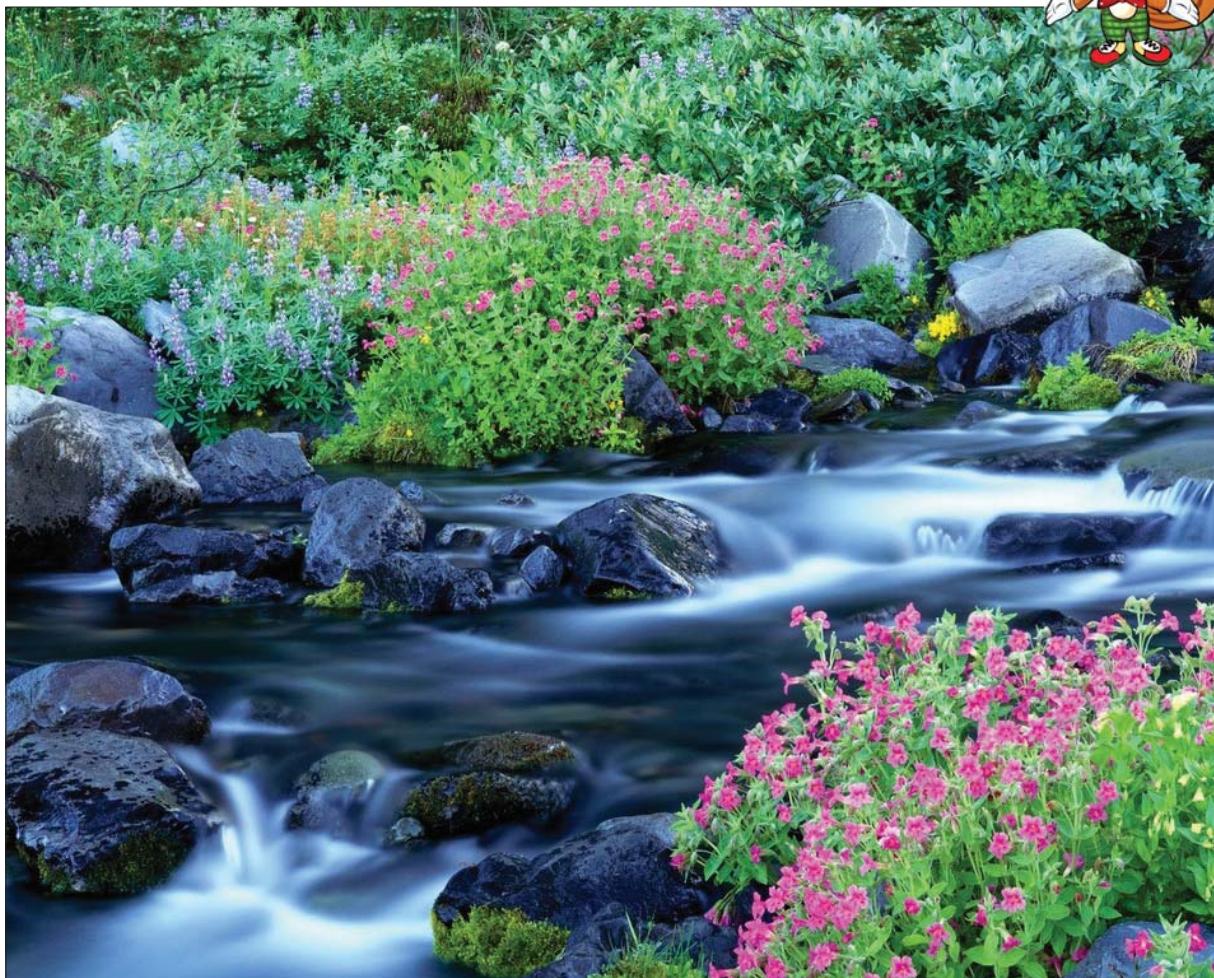
İndi isə gəlin həmin «Variasiya»nı dinləyək və bəstəkarın bu xalq mahnısının melodiyasını hansı yollarla inkişaf etdirdiyini izləyək.

Eyni bir mahnını müxtəlif templərdə ifa etməklə də onu variasiya halına salmaq mümkündür. Məsələn,

«Qalanın dibində bir quş olaydım» mahnısı, əslində, şən və şüx bir melodiyaya malikdir. Lakin M.Qlinka həmin mahnını «Ruslan və Lyudmila» operasında «İran qızlarının xoru»nda həzin bir əsərə çevirə bilmişdir. Avstriya bəstəkarı Rixard Straus isə bu melodiyaya mars xarakteri vermişdir. Yəni eyni bir melodiya müxtəlif temp və xarakterlərdə səslənə bilir.

Bəstəkar Cahangir Cahangirov şair Mirzə Ələkbər Sabirin sözlərinə bəstələdiyi mahnıda birinci, ikinci və üçüncü cümlələri məhz variasiya qaydası ilə inkişaf etdirmişdir.

YAZ GÜNLƏRİ

*Musiqisi Cahangir Cahangirovun,
sözləri Mirzə Ələkbər Sabirindir.*

I

Gəl-gəl, a yaz günləri,
İlin əziz günləri.
Dağda ərit qarları,
Bağda ərit qarları.

II

Çaylar daşib, sel olsun,
Taxıllar tel-tel olsun.
Ağaclar açsın çiçək,
Yarpağı ləçək-ləçək.

Suallar

- 1. Bəstəkar M.Mirzəyevin «Gül açdı» Azərbaycan xalq mahnısı əsasında yazdığı əsəri necə adlanır?**
- 2. «Qalanın dibində bir quş olaydım» Azərbaycan xalq mahnısından hansı bəstəkarlar istifadə etmişlər?**
- 3. «Yaz günləri» mahnısının müəllifləri kimdir?**

28-ci mövzu

MUSIQİNİN İNKİŞAFI VƏ LAD DƏYİŞİKLİYİ

Bəstəkarlar çox zaman yazdıqları əsərin musiqisini major və minor ladlarının dəyişikliyindən istifadə etməklə inkişaf etdirirlər. Qara Qarayevin «Şən əhvalat» fortepiano pyesində major və minor ladları bir-birini əvəz edir. Bu, işıq və kölgənin bir-birini əvəz etməsinə oxşayır. Bəstəkar «Yeddi gözəl», «İldirilmiş yollarla» baletlərində, simfonik əsərlərində, kino musiqisində, mahnılarda da musiqinin lad dəyişikliyindən istifadə etmişdir.

Musiqi lügəti

Major lady — şən, **minor lady** — qəmlı səslənir.

Yeni mahni öyrənək

MƏKTƏBLİLƏR MAHNISI

*Musiqisi İsmayıllı Quliyevin,
sözləri Ənvər Əlibəylinindir.*

I

Azad, xoşbəxt uşaqlarıq,
Aşır-daşır sevincimiz.
Böyük'lərlə bir sıradə,
Gələcəyə gedirik biz.

II

Çalışırıq yorulmadan,
«Əla» qiymət alırıq biz.
Məktəbyanı sahələrdə,
Yaşıl bağlar salırıq biz.

Nəqərat:

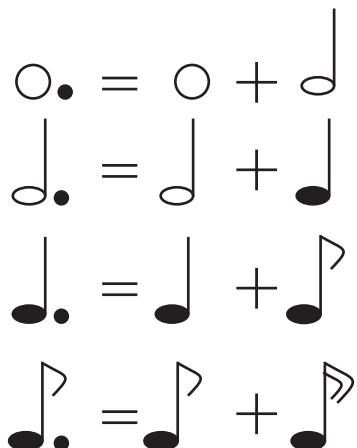
Vətənin şən nəsliyik biz,
Dostumuzdur kitab, dəftər.
Bizdən razı qalır hər vaxt,
İmtahanda müəllimlər.

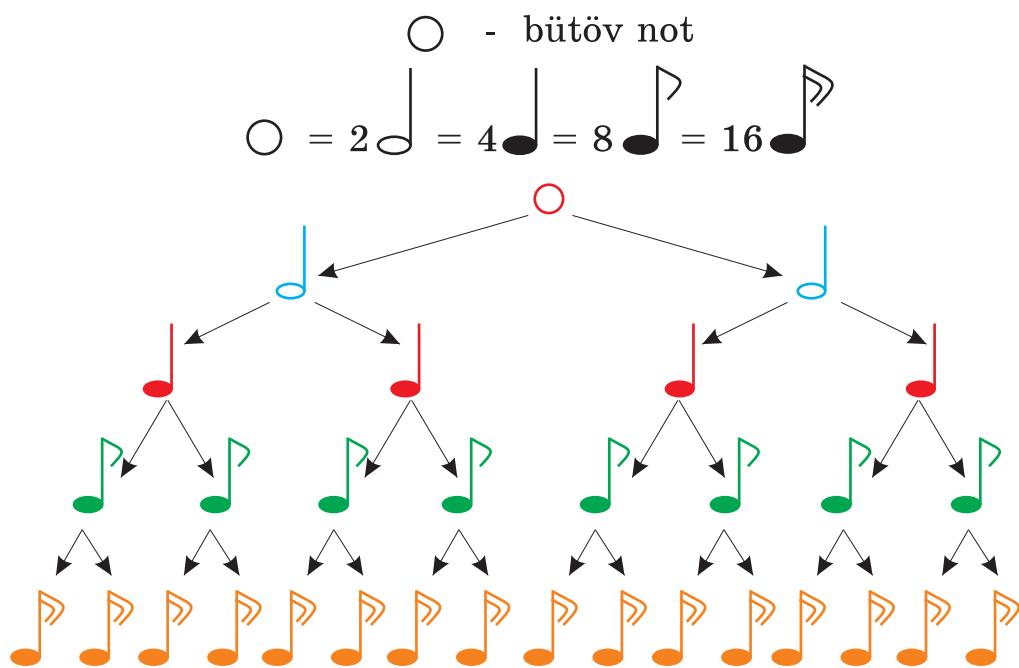

NÖQTƏLİ NOTLAR

Əgər notun sağında nöqtə qoyulubsa, onda onun uzunluğu özünün yarısı qədər artır. Yəni bütöv notun sağında nöqtə qoyularsa, onun uzunluğu yarım not, yarım notun yanında nöqtə qoyularsa, onun uzunluğu çərək not, çərək notun sağında nöqtə qoyularsa, onun uzunluğu səkkizlik not, səkkizlik notun sağında nöqtə qoyularsa, onun uzunluğu onaltılıq not qədər artar.

NOT VƏZNLƏRİ

Suallar

- 1. Hansı ladları tanıyırsan və onların fərqli cəhətləri nədir?*
- 2. Qara Qarayev «Şən əhvalat» fortepiano pyesində musiqinin inkişafı üçün nədən istifadə etmişdir?*
- 3. «Məktəblilər» mahnısının müəllifləri kimdir?*
- 4. Hansı not vəznlərini tanıyırsan?*

29-cu mövzu

AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ YARADICILIĞINDA ANA OBRAZI

Azərbaycan bəstəkarlarından Cahangir Cahangirov, Oqtay Zülfüqarov, Səid Rüstəmov, Rəşid Şəfəq, Oqtay Rəcəbov və digərlərinin yaradıcılığında anaya həsr olunmuş mahnılar vardır. Uşaqların ifası üçün nəzərdə tutulan anaya həsr olunmuş mahnılardan biri də bəstəkar Rəşid Şəfəqin şair Mədinə Gülgünün sözlərinə bəstələdiyi «Mənim anam» mahnısıdır. Mahnı şən və oynaq xarakterli, majorda səslənən 2/4 ölümlü melodiyaya malikdir.

Yeni mahnı öyrənək

«Qazağı» Azərbaycan xalq rəqsi vətənimizin Qazax mahalında yarandığından onun adı bu məkanın adı ilə əlaqələndirilmişdir. Bu rəqs minor ladında olsa da, 6/8 xanə ölçüsü ilə cəld ifası ona şən xarakter verir. Bəstəkar Rauf Hacıyev bu rəqsin melodiyasından istifadə edərək simfonik orkestr üçün «Rəqs» yazmışdır və «Əhməd haradadır?» bədii filmində bu rəqsdən istifadə olunmuşdur. Adı xalq rəqsi inkişaf edərək simfonik musiqiyə çevrilmişdir.

MƏNİM ANAM

*Musiqisi Rəşid Şəfəqin,
sözləri Mədinə Gülgünündür.*

Laylay çalar səhər-axşam,
Məhəbbətlə mənim anam.
Bir sözüm var bu gün sənə,
Məni dinlə, mənim anam!

Unutmarıq bir an səni,
Daim görək cavan səni.
Ucaldacaq dövran səni,
İldən-ilə, mənim anam!

Sən bağbansan, biz gül-çiçək,
Şöhrətindir halal əmək.
Sənin kimi gözəl, göyçək,
Yoxdur hələ, mənim anam.

Suallar

1. «*Mənim anam*» mahnısı haqqında nə deyə bilərsən?
2. «*Qazağı*» Azərbaycan xalq rəqsi haqqında nə deyə bilərsən?
3. Hansı Azərbaycan bəstəkari «*Qazağı*» rəqsindən simfonik əsər yazmışdır?

RONDO VƏ VARİASIYA

Artıq biz rondo və variasiya quruluşu ilə ətraflı tanış olduq. Beləliklə, rondo quruluşlu əsərdə hər bir yeni melodiya əvvəlki melodiya ilə xaraktercə təzadlı olur. Variasiya quruluşlu əsərdə isə melodiyanın şəkli dəyişir və təzadlı olmur. Eyni bir melodiyanı həm mahnı, həm rəqs, həm də marş tempində səsləndirmək mümkündür.

Əvvəlki dərsdə bəstəkar Elnarə Dadaşovanın Azərbaycan xalq mahnısı mövzusunda uşaq xoru üçün yazdığı «Ağacda leylək» mahnısını bir daha dinləyək və oxuyaq.

Artıq variasiya haqqında məlumatlarımız olduğu üçün bəstəkar Soltan Hacıbəyovun «Gülşən» baletindən «Gülşənin variasiyaları»nı dinləyək.

Məşhur Norveç bəstəkarı Edvard Qriqin «Per Günt» adlı bir tamaşaaya yazdığı musiqi sonradan onu bütün dünyaya tanıtdırır. «Per Günt» simfonik süitası bir neçə hissədən ibarətdir. Onlardan biri də «Səhər» adlanır. Bəstəkar «Səhər» pyesində də məhz variasiya quruluşundan istifadə etmişdir. Gəlin həmin əsəri dinləyək və onda melodiya dəyişikliyini aydınlaşdırıraq.

İndi isə «A dağlar!» Azərbaycan xalq mahnısını əvvəlcə notlarla, sonradan sözlər ilə oxuyaq.

A DAĞLAR!

(Azərbaycan xalq mahnısı)

A dağlar, qızılgül oyum-oyum,
A dağlar, dərim qoynuna qoyum,
Bacım dəsmalına gül dəstə bağlar.

Azərbaycan xalq mahnılarının melodiyasını və sözlərini, adətən, el musiqiçiləri — aşıqlar, xanəndələr yaradırlar. Sonradan bu mahnılar el şənliklərində səslənir və dildən-dilə, ağızdan-ağıza keçərək xalq arasında yayılır.

Suallar

1. «A dağlar» mahnısı haqqında nə deyə bilərsən?
2. Variasiya və rondonun fərgi nədir?

31-ci mövzu

MUSIQİDƏ YAZ FƏSLİ

Bir ildə dörd fəsil var: yaz, yay, payız və qış. Biz artıq ilin yaz fəslinin üçüncü ayında, yəni may ayındayıq və bu yaxınlarda tətilə gedəcəyik. Yaz fəsli mart, aprel və may olmaqla üç aydan ibarətdir. Bu fəslə həm də bahar fəsli deyilir. İndi gəlin bəstəkar Şəfiqə Axundovanın «May» mahnısını dinləyək:

MAY

*Musiqisi Şəfiqə Axundovanın
sözləri Mirmehdi Seyidzadənindir.*

I

Uçur mayın böcəyi,
Gəzir gülü, çiçəyi.
Fəsillərin göyçəyi,
Atlas donlu ay gəlir,
Gülərəzli may gəlir.

II

Bir adətdir həmişə,
Solan zaman bənövşə
Qonar qızılgül döşə.
Hər nübardan pay gəlir,
Gülərəzli may gəlir.

Nəqərat:

Dərə gülür, dağ gülür,
Göydən şəfəq tökülür.
Sevincindən daşan Kür,
Salıb bir haray gəlir,
Gülərəzli may gəlir.

Azərbaycan bəstəkarlarından Musa Mirzəyev fortepiano üçün «Bahar təranələri» adlı əsər yaratmışdır və bilirik ki, bu əsərdə «Dağların başı» adlı Azərbaycan xalq mahnısından istifadə olunub. Bu musiqi «Yallı» rəqsinə çox oxşayır. Ona görə də bu rəqsi ifa edərkən qadınlar və kişilər bir-birinin qolundan tutaraq musiqinin ritminə uyğun dairəvi hərəkət edirlər.

Suallar

1. «May» mahnısı ilin hansı fəsliñə həsr olunmuşdur?
2. «May» mahnısının müəllifləri kimdir?
3. Musa Mirzəyevin «Bahar təranələri» fortepiano pyesində hansı Azərbaycan xalq mahnısından istifadə olunmuşdur?

KEÇİLMİŞ MÖVZULAR ÜZRƏ TƏKRAR

1. Sinif konsertinə hazırlıq.
2. Öyrənilmiş musiqi terminləri bir daha yada salınır.

MƏKTƏBLİLƏR ÜÇÜN MUSIQİ LÜĞƏTİ

ANTRAKT – tamaşada pərdələr arasında verilən fasılə

ARİYA – tamamlanmış quruluşuna görə epizod. Opera, oratoriya və kantatada simfonik orkestrin müşayiəti ilə bir vokal ifaçı tərəfindən ifa olunan musiqi nömrəsi

BARİTON – yunan sözü olub, mənası ağır ton deməkdir. (Bas və tenor arasında orta kişi səsi)

DİRİJOR – fransız sözü olub, idarə edən, istiqamətləndirən deməkdir. Musiqi kollektivlərinə (orquestr, xor, mahnı və rəqs ansamblı, opera və balet tamaşaları) rəhbərlik edib, onlara istiqamət verən şəxs

DUET – latın sözü olub, mənası iki deməkdir. İki nəfərdən ibarət ansambl. Operada, oratoriyyada, kantatada, operettada vokal ansambl növü

FİNAL – böyük formalı musiqi əsərinin (sonatanın, simfoniyanın, konsert, trio, kvartet və s.) sonu

XOR – vokal musiqi ifaçıları kollektivi

XORMEYSTER – xor dirijoru, xor rəhbəri

İNTerval – latın sözü olub, mənası aralıq, yaxud məsafə deməkdir. Musiqidə iki səs (yuxarı səs, aşağı səs) arasındaki məsafə. İntervalların iki növü vardır: a) melodik interval; b) harmonik interval

Əgər interval əmələ gətirən səslər ayrı-ayrılıqda səslənirsə, bu cür intervala melodik interval deyilir. İki səsin eyni vaxtda səslənməsi nəticəsində harmonik interval əmələ gəlir. Əsas intervallar bunlardır: prima, sekunda, tersiya, kvarta, kvinta, seksta, septima, oktava

KAMERA MUSIQİSİ – böyük olmayan musiqi ifaçıları qrupu (duet, trio, kvartet və s.) üçün bəstələnmiş instrumental və ya vokal musiqisi

QAVOT – qədim fransız rəqsidir. XVI əsrədə meydana gəlmış, XVII – XVIII əsrlərdə Qərbi Avropada çox şöhrət tapmışdır.

LEQATO – müxtəlif yüksəklikdə olan səsləri birləşdirən işarə

LİQA – eyni yüksəklikdə olan notları birləşdirən işarə

ORKESTR – böyük musiqi kollektivi. Müxtəlif orkestr növləri vardır: simfonik orkestr, simli orkestr, nəfəsli orkestr və s.

PAUZA – musiqi əsərlərinin ifası zamanı işlədilən fasılə. Hər bir vəznnin özünəməxsus pauzası vardır.

PIANO – italyanca sakit deməkdir.

SİMFONİYA – simfonik orkestr üçün bəstələnmiş böyük həcmli musiqi əsəri. Əsasən, dörd hissədən ibarət olur.

SONATA – instrumental musiqi janrı

BURAXILIŞ MƏLUMATI

MUSİQİ 3

*Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfi üçün
Musiqi fənni üzrə
DƏRSLİK*

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər

**Oqtay Məmmədağa oğlu Rəcəbov
Nazim Kazım oğlu Kazimov
Ofeliya Safa qızı İmanova**

Redaktor

Sevinc Nuruqızı

Bədii və texniki redaktor

Abdulla Ələkbərov

Dizayner

Aqil Əmrəhov

Rəssamlar

Nailə Zülfüqarova, Gündüz Ağayev

Korrektor

Ülkər Şahmuradova

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi:
2018-057*

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi — 2018

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 7,25. Fiziki çap vərəqi 8,0.
Formatı 57x82 1/8.

Səhifə sayı 64. Ofset kağızı. Məktəb qarnituru. Ofset çapı.
Tiraj 150563. Pulsuz. Bakı—2018.

«Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya» MMC
Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 149

PULSUZ

Əziz məktəbli!

Bu dərslik sənə Azərbaycan dövləti tərəfindən bir dərs ilində istifadə üçün verilir. O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri qazanmaq üçün sənə etibarlı dost və yardımçı olacaq.

İnanırıq ki, sən də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq, onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli saxlayacaqsan ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli yoldaşın ondan sənin kimi rahat istifadə edə bilsin.

Sənə təhsildə uğurlar arzulayıraq!